

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Mia Jurić

Pastorale Nikole Nalješkovića

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2015.

Sažetak

Nikola Nalješković bio je plodan književnik. Njegov opus sastoji se od 181 amoroznog lirskog sastavka, 37 poslanica, 4 nadgrobnice, 15 religioznih sastavaka, 12 maskerata i 7 dramskih sastavaka. Kritičko izdanje Nalješkovićevih djela, prema *Šipanskom rukopisu*, načinio je Amir Kapetanović i ono će se koristiti u ovome radu. Ne zna se točno kronologija nastanka Nalješkovićevih dramskih sastavaka. Uglavnom prevladava mišljenje da ih je Nalješković pisao u mladosti. U književno-historiografskom studiju nisu ujednačene niti generičke odrednice dramskih sastavaka. Prva četiri dramska sastavka često se nazivaju pastirskim igrama, eklogama, pastirskim komedijama, pastoralama i sl. Peti i šesti dramski sastavak smatra se farsom, a samo sedmi komedijom. U kroatističkom studiju terminom pastorala katkad se označava „pastoralni ugođaj“, a katkada se koristi kao generička odrednica. U književnoj historiografiji uglavnom prevladava mišljenje da korpus hrvatske šesnaestostoljetne pastorale čine sljedeća djela: *Istorija od Dijane*, prve četiri Nalješkovićeve *Komedije*, *Tirena*, *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepog Adona u komediju stavljena* i *Grižula* Marina Držića, *Flora* i *Filide* Antuna Sasina te tri prepjeva: *Ljubmir* Dominika Zlatarića i *Raklica* Saba Gučetića Bendeviševića, prepjevi Tassove *Aminte* – Gučetićev dosta slobodan – i *Vjerni pastir* Frana Lukarevića Burine, prepjev Guarinijeva *Il pastor fido*. Termin pastorala, koliko god generički nejasan, prihvatljiv je kao vrstovna odrednica za prve četiri Nalješkovićeve *komedije*, koje su tema ovoga rada, upravo zbog toga jer je općeprihvaćen u književnoj historiografiji. Pastorale će se analizirati opisivanjem prologa, didaskalija, stiha zatim iznošenjem sadržaja te na kraju analizom najčešćih motiva.

Ključne riječi: Nikola Nalješković, dramski sastavci, pastore

1. Uvod

Nikola Nalješković bio je plodan književnik. Njegov opus sastoji se od 181 amorznog lirskog sastavka, 37 poslanica, 4 nadgrobnice, 15 religioznih sastavaka, 12 maskerata i 7 dramskih sastavaka. (Kapetanović, 2005: XII) Bavio se matematikom i astronomijom, o čemu svjedoči njegovo djelo *Dialogo sopra la sfera del mondo* (Mleci, 1579.), koje je posvetio dubrovačkom senatu i za koje je dobio na dar srebrnu posudu s grbom Republike. (Kombol, 1961: 146). Njegova su književna djela u cijelosti objavljena u Akademijinoj ediciji Stari pisci hrvatski, i to u petoj knjizi *Pjesni bogoljubne, Pjesni od maskerate, Komedije, Poslanice i nadgrobnice*, a u osmoj knjizi *Pjesni ljuvene*.¹ Kritičko izdanje prema novijim tekstološkim načelima sačinio je, na temelju tzv. *Šipanskog rukopisa* iz XVII. stoljeća, Amir Kapetanović.² Tim izdanjem korist ću se u ovom radu.

Slobodan Prosperov-Novak Nalješkovićeve dramske tekstove, koji se u rukopisima nazivaju neodređenom generičkom odrednicom *komedija* te numeriraju brojevima od jedan do sedam, smatra najcjelovitijim i najinovativnijim dijelom njegova opusa. (Prosperov-Novak, 1997: 361). Da su upravo dramski sastavci najvredniji dio Nalješkovićeva opusa, drži i srpski filolog Bojan Đorđević. (Đorđević, 2005: 205). Ne zna se točna kronologija nastanka Nalješkovićevih dramskih tekstova (Kapetanović, 2005: XVII). Samo je Miroslav Pantić ustvrdio da je *Peta komedija* "arecitana" već 1541. ili 1542.³ Kapetanović, oslanjajući se na Armina Pavića, ističe da su Nalješkovićevi dramski sastavci "plod najranije mladosti pjesnikove (prije 1535.)". (Kapetanović, 2005: XVII) Prosperov-Novak smatra da se Nalješkovićev rad na teatru može smjestiti u četrdesete godine 16. stoljeća, negdje u sredinu piščeva života. (Prosperov-Novak, 1997: 361) U književno-historiografskom studiju nisu ujednačene niti generičke odrednice dramskih sastavaka. Odavno je postalo jasno da nije riječ o komedijama. Pavić je prva četiri Nalješkovićeva dramska teksta žanrovski odredio kao *pastirska prikazanja*, a petu, šestu i sedmu *komediju* smatrao je

¹ *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*, priredili V. Jagić, Đ. Daničić, Stari pisci hrvatski, knj. 5., JAZU, Zagreb, 1873.; *Pjesme Nikole Nalješkovića, Andrije Čubranovića, Miše Pelegrinovića i Saba Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznana pjesnika*, životopise napisali Luka Zore i Franjo Rački; tekst za štampu priredio Sebastijan Žepić (Stari pisci hrvatski, knj. 8), JAZU, Zagreb, 1876

² *Nikola Nalješković, Književna djela*, priredio Amir Kapetanović, Matica hrvatska, Zagreb, 2005.

³ Miroslav Pantić, *Nalješkovićeva komedija arecitana u Mara Klaričića na piru*, Zbornik Matice srpske za književnost i jezik III, Beograd, 1955, str. 66–71.

komedijama. Kasnije su peta i šesta određene kao farse, a jedino se sedma *komedija* smatra komedijom. (Kapetanović, 2005: XXV)

Osim već spomenutog naziva *pastirska prikazanja* (A. Pavić), Milorad Medini i Mihovil Kombol nazivaju ih *pastirskim igrama*, Branko Vodnik, Miroslav Pantić, Zlata Bojović i u novije vrijeme Đorđević *eklogama*.⁴ Franjo Švelec ih naziva *pastirskim komedijama*, a Prosperov-Novak *pastoralama* ili *dramskim bukolikama*. (Đorđević, 2005: 208) Rafo Bogišić u svojoj monografiji o Nalješkoviću govori o *pastirsko-mitološkim igrama*.⁵ Sintetizirajući, Mira Muhoberac zaključuje sljedeće: "Prve četiri komedije kroatistički i teatrološki autoriteti i naše današnjice (Rafo Bogišić, Nikola Batušić, Dunja Fališevac, Slobodan P. Novak primjerice) stavljaju u žanrovski okvir pastore, odnosno pastirske igre."⁶

Renesansne poetike o pastorali ne govore mnogo, tak katkad, usputno, i to kada se postavlja pitanje koja je to dramska vrsta koja se nalazi između komedije i drame. (Šimić, 2013: 41). Ilustrativni su primjeri traktati Leona Battista Albertija (*De re aedificatoria*), Pellegrina Priscianija (*Spectacula*) i Angela Poliziana, koji je poetiku pastore (naziva ju satirska drama kao i Alberti i Prisciani) sažeo u nekoliko točaka: pastorela je dramska vrsta između tragedije i komedije, uz satire ima mitološke likove, ambijent je šumovit, prožeta je lakrimoznim scenama, ali završava u veselju. (Šimić, 2013: 41) Referirajući se na monografiju Rafe Bogišića *Hrvatska pastorela*, Krešimir Šimić ističe da se terminom pastorela u kroatističkom studiju katkad označava „pastoralni ugođaj“, a katkada se koristi kao generička odrednica. (Šimić, 2013: 41) U spomenutoj se monografiji analiziraju i Vetranovićeve prikazanja *Posvetilište Abramovo*, *Prikazanje od poroda Jezusova* i *Kako bratja prodaše Josipa*, zatim *Planine Petra Zoranića* te lirika Saba Bobaljevića i Dinka Ranjine, stoga je očito da pojam *pastorela* ima više ulogu termina indikatora nego kakva čvršćega generičkog

⁴ Sve elemente karakteristične za eklogu, i primetne u italijanskim eklogama koje je Nalješković dobro poznao, nalazimo i u njegovim dramama ove vrste. Najpre, u pitanju su nerazvijene drame, bez podele na činove. Na pozornici su u isto vreme najčešće samo dva lica (...) Motivi ljubavi, lepote, otmice, idilični okviri u kojima se radnja odigrava – sve to upućuje nas na zaključak da Nalješkovićeve drame ovoga tipa nisu odmakle dalje od ekloškog okvira. (...) Zbog toga će se i u našem radu, dalje, govoriti o tematsko-motivskim osobinama i dramskoj strukturi Nalješkovićevih ekloga. Bojan Đorđević, Nikola Nalješković, dubrovački pisac XVI veka, Institut za književnost i umetnost, Filozofski fakultet u Nišu, Beograd, 2005, str. 210.

⁵ Kada je nakon objavljivanja Nalješkovićev dramski rad postao ozbiljnijeg zanimanja i kada se počelo temeljitije proučavati rađanje i razvitak drame u Dubrovniku, onda su odijeljene prve četiri od ostalih, jer su one zapravo pastirsko-mitološke igre. <http://dizbi.hazu.hr/?sitetext=107>, str. 83. (stranica posljednji put posjećena 08. 09. 2014. u 16:46)

⁶ Mira Muhoberaca, *Nalješkovićeve pastorele danas*, u: *Pučka krv, plemstvo duha*, ur. Davor Dukić, Disput, Zagreb, 2005, str. 251.

koncepta. (Šimić, 2013: 41) U književnoj historiografiji, ističe Šimić, uglavnom prevladava mišljenje da korpus hrvatske šesnaestostoljetne pastorale čine sljedeća djela: *Istorija od Dijane*, prve četiri Nalješkovićeve *Komedije*, *Tirena*, *Pripovijes kako se Venere božica užez u ljubav lijepog Adona u komediju stavljena* i *Grižula Marina Držića*, *Flora* i *Filide* Antuna Sasina te tri prepjeva: *Ljubmir* Dominika Zlatarića i *Raklica* Saba Gučetića Bendeviševića, prepjevi Tassove *Aminte* – Gučetićev dosta slobodan – i *Vjerni pastir* Frana Lukarevića Burine, prepjev Guarinijeva *Il pastor fido*. (Šimić, 2013: 42). Dakle, držim da je termin pastorala, koliko god generički nejasan, prihvatljiv kao vrstovna odrednica za prve četiri Nalješkovićeve *komedije*, koje su tema ovoga rada.

2. Komedija I.

Prva Nalješkovićeva pastorala ujedno je i najdulja njegova pastorala. Nije segmentirana ni na činove ni na prizore. Na početku se ne donosi popis likova, kao ni bilo koje druge informacije koje su svojstvene dramskim tekstovima. U ovoj se pastorali govori o Radatovoj patnji i čežnji za Vilom te o njegovoj stalnoj borbi za pridobivanjem Viline ljubavi koja na kraju ipak rezultira njezinim zaljublivanjem u Radata.

2. 1. Prolog, didaskalije i stih

Prolog u pastorali, koji je sačinjen od 28 stihova, izgovara pjesnički subjekt koji se ne predstavlja recipijentu te recipijent nema konkretnu informaciju o tome tko mu se obraća izgovarajući prolog. Pjesnički subjekt koji izgovara prolog najprije poziva gledatelje da ga slušaju: *Priklono molim vas, o ljudi i žene, / da biste jedan čas slišali sad mene, / er ću vam spovidjet što ćete ovdje vi / čuti sad i vidjet, tim pamet stav'te svi.* (str. 329.) Nakon kratkog obraćanja recipijentima, pjesnički subjekt ukratko iznosi sadržaj pastorale. Prologom se najprije kazuje kako će se sresti Vila i pastir te će pastir ostati uplakan. Zatim se navodi da će pastira tješiti drugi pastir. Ubrzo se nakon toga kazuje da će se na sceni pojaviti starica i upozoravaju se recipijenti da će

tu *imati smijeh*. Nakon smijeha recipijenti će moći uvidjeti *žalost i nemir*, odnosno scenu smrti koja će se odvijati pred njihovim očima. Ubrzo nakon toga uslijedit će kraj pastorale u kojemu vile i pastiri pjevaju i plešu tanac odlazeći tako u lug. Poslije vrlo kratkog sadržaja pastorale, pjesnički subjekt ponovo se obraća recipijentima (u poslijednjim recima prologa) i upozorova ih da da budu mirni kako bi mogli čuti i pratiti ono što se događa u pastorali: *Togaj rad molim vas od strane oda svijeh / da biste za mao čas mirno ih čuli, rijeh*. (str. 329.)

Didaskalije u prvoj pastorali vrlo su kratke, iako se može zamijetiti njihova pojavnost i u dužem obliku. One, i duže i kraće didaskalije, pomažu da se bolje shvati radnja te na taj način recipijent ima jasniji i konkretniji uvid u tijek radnje, odnosno u praćenje same radnje. Kada se iščita pastorala, može se zamijetiti da je pojavnost kraćih didaskalija ipak dominantna: *Ištući ga, VILA* (str. 346.), *Ugledavši ga, VILA* (str. 346.), *RADAT pusti nož* (str. 336.) itd. Recipijentu se daju kratke upute, bez dugih i kompliciranih objašnjenja, tek toliko da se predoči radnja općenito ili pak radnja koju pojedini lik čini, odnosno koju namjerava činiti. Najduža didaskalija ujedno je i prva didaskalija: *Četiri vile i tri pastira poju u lugu, od kojih VILA jedna, ne imavši svoga pastira, nego želeći jednoga na ime Radat, poći će ga iskat sama kada svrše pjesan, koja počina: (...) (str. 330.)* Netom citirana didaskalija detaljnije opisuje što će se dogoditi na samom početku. Ona je svojevrsni *mini-sadržaj* prvih nekoliko događaja. Kazuje recipijentu da jedna Vila nema svoga pastira i da će ga ići tražiti nakon pjesme koju izvedu. Isto tako, asimetrija brojeva, četiri vile i tri pastira, koja je naznačena u prvoj didaskaliji, „razbija“ se u posljednjoj didaskaliji pastorale. Odnosno, dolazi se do pojave simetrije brojeva jer omjer vila i pastira je četiri prema četiri. Naime, Vila I. pronašla je svoga pastira: *Uhitivši svaki pastir svoju vilu, izvedu tanac s kojijem pak otidu u lug, i tako svrši*. (str. 352)

Pastorala završava *tancom* vila i pastira. Svaka vila sada ima svoga pastira odnosno svaki pastir svoju vilu. Stoga i ne čudi da pastorala završava veseljem, što samim time implicira sretne ljubavi sada svih vila i pastira. Budući da pastorala počinje i završava didaskalijom, može se reći da je radnja pastorale uokvirena didaskalijama.

Broj stihova koji čine prvu pastoralu je 735. Što se tiče vrste stiha koji prevladava u pastorali, istaknuti je da je evidentna dominacija dvanaesterca. Međutim, spomenuti je i one dijelove koji su izuzeci, odnosno one u kojima ne dominira dvanaesterac, a to su umetci za pjevanje i ples vila i pastira te bajanja starice. U tim

stihovima dominira osmerac. Umetci za pjevanje i ples vila i pastira nalaze se na kraju pastorale te ih naizmjenično govore vile: *Drage vile i gizdave, / nudjer da sad popjevamo / i vesel'ju da se damo / rad ljubavi ove prave.* (str. 350) i pastiri: *Nudjer sada, družbo mila, / svi se ovdje veselimo, / a o tuzi ne mislimo / koja nam je danas bila.* (str. 351.) Naizmjenično pjevaju vile i pastiri, iznoseći svoju neizmjernu sreću i veselje zbog ljubavi koja je tijekom cijele pastorale bila bolna i neuzvrćena, a na kraju je postala čista, sretna i uzajamna, postala je ljubav bez patnje.

Dinamizam pjesme i plesa u pastorali u skladu je sa stihom kojim su prezentirani, osmercem, jer on svojom kratkoćom i brzinom odražava spomenutu dinamičnu atmosferu proizvedenu plesom i pjesmom vila i pastira.

Bajanja starice pojavljuju se dva puta pred kraj njezina i Radatova razgovora, kada ga ona savjetuje kako zadobiti vilinu ljubav: *Kako vežu ovo sada, / tako onu ka mnom vlada, / da savežu u ljuvezan / većma neg sam ja savezan.* (str. 343.) i *Kako ovo sada gori, / tako ona ka me mori, / u ljubavi radi mene / da goreći vazda vene / i da željno vazda tuži / dokoli samnom združi.* (str. 344.) Starica najprije objašnjava Radatu kako činiti određenu radnju nakon čega izgovara stihove u osmercu koji su ovdje navedeni, odnosno bjanja, koja on mora izgovoriti dok čini određenu radnju. Nakon svakog bjanja daje mu završne upute kako zgotoviti cijeli taj čin kojim će pridobiti Vilinu ljubav.

2. 2. Sadržaj

Četiri vile i tri pastira pjevaju u lugu. Jedna Vila nema svoga pastira i želi Radata te zaziva Boga u pomoć. Nakon što su završili pjesmu, Vila I. odlazi u goru tražiti Radata. Nakon što je ugledala Radata, Vila I. se uplašila jer nije znala kako će reagirati ukoliko joj se on obrati. Čim je ugledao Vili, Radata je obuzela sreća. Udvara se Vili i divi se njezinoj ljepoti. Vila I. je hladna prema Radatu, ali on i dalje ustraje u iskazivanju svoje ljubavi prema njoj. Radat želi biti Vilin rob, ali ona mu govori da nema čime platiti to što joj želi služiti. Međutim, Radat joj kaže da ne traži plaću jer nije rob zlatu, nego njezinoj ljepoti. Nakon toga slijedi Radatov monolog u kojemu objašnjava Vili koliko ju voli i koliko pati zbog neuzvrćene ljubavi. Nakon kratkog razgovora s Radatom, Vila I. bježi od njega, govoreći mu da ona nije pastirica, nego vila. Radat ostaje sam, izgovarajući svoj monolog u kojemu zaziva smrt, dok se

daleko od njega Ljubmir sprema za lov. Idući u lov, Ljubmir čuje Radata kako tuguje za Vilom. Radat, ne znajući da ga Ljubmir gleda, krene se ubosti, ali Ljubmir mu spasi život. Zatim slijedi Radatov i Ljubmirov dijalog u kojemu Ljubmir nastoji svojim savjetima utješiti Radata. Nakon toga Ljubmir odlazi i Radat opet ostaje sam. Zatim dolazi starica koja se obraća Radatu misleći da ga boli zub, a ne da pati zbog ljubavi, te mu ga želi izvaditi. Nakon razgovora s Radatom, starica saznaje da ga pate ljubavni jadi. Starica mu nudi pomoć jer ona poznaje vile (nekada je i sama bila vila) i Radat joj se kune Bogom da će joj za uzvrat dati tri krave i tri sira ako ga oslobodi zla koje ga je snašlo. Starica zatim detaljno objašnjava Radatu što mora činiti. Nakon što mu je starica objasnila što sve mora napraviti, odlazi od Radata i on ostaje sam. Ipak je odlučio da će se ubiti te je nožem ispisao na zemlju da će se ubiti zbog ljubavi, što je ubrzo i učinio – probo se nožem. Daleko od Radata, Vila I. vene za njim i traži ga. Nakon što ga je pronašla mrtvog, poželjela je i ona umrijeti jer je uvidjela da je njegova ljubav uistinu bila iskrena. Vila I. je otišla po svoje družice. Kada su došle kod Radata, Vila II. daje Vili I. travu ružicu da stavi Radatu na ranu, jer ako je umro od prave ljubavi, oživjet će od te trave. Ubrzo zatim Radat se budi. On i Vila I. međusobno si izjavljuju ljubav te sve vile i pastiri zajedno pjevaju i plešu tanac kojim odlaze u lug.

2. 3. Motivi

Motivi koji se pojavljuju u *Komediji I.* raznovrsni su, ali u ovom će se radu tumačiti tri najbitnija: Radatova smrt, bajanje starice i motiv špilje.

Radatova smrt, odnosno njegovo samoubojstvo, nužno se veže uz motiv ljubavi koja se na početku pastorale prikazuje kao nesretna i neuzvrćena, ljubav koja je patnja, koja boli i koja glavnog aktera dovodi do samoubojstva. Isto tako, uz motiv Radatove smrti nužno je protumačiti i motiv oživljavanja.

Radat se zaljubio u Vilu I. čim ju je ugledao: *Srdašce tuj moje meni se iskide / oni čas, gospoje, u tebe ter pride.* (str. 333.) Od prvog njihovog susreta Radat pati za Vilinom ljubavi, on očajnički želi njezinu ljubav i ponizan je pred Vilom. Radatova ljubav prema Vili čista je i nevina, puna tuge i boli: *Ne nitkor kako ja, ki sam pun nesreće / vrhu sva stvoren'ja i trudan najveće. / Ja ne znam još na svijetu najmanje radosti, / ja ne znam što je cvijet od moje mladosti. / Vesel'ja ne znam ja ni tance ni*

pjesni, / ni imam pokoja ni javi ni u sni. / Povazdan grem tuže, a kada noć pride, / tam mi se, moj družo, sve rane povride. (str. 336.) Radat gubi smisao i volju za životom. On ne umije uživati u svojoj mladosti jer njegov život bez Viline ljubavi nije život. Radat eksplicitno kazuje da mu je najteže noću kada bude sam sa svojim mislima jer tada ga njegove ljubavne rane najviše bole, tada je sam sa svojom tugom i boli. Nesretna ljubav odvodi Radata u smrt, odnosno, dovodi do čina samoubojstva. Radat se dva puta pokušao ubiti zbog nesretne ljubavi. Prvi puta bio je spriječen u svom naumu jer ga je od smrti spasio njegov prijatelj Ljubmir: *Neka te ovi nož od mene osveti / i neka mirna mož' bez mene živjeti, / i neka s dosade nijesam ti liposti, / veselo mrem sade, Bog da ti sve prosti!* (*Hotivši se Radat ubosti, utoj priskoči Ljubmir.*) (str. 336.) Nakon što je Vila I. odbila Radatovu ljubav jedini izlaz bila mu je smrt, ali Ljubmir je taj koji mu spašava život i koji ga sprječava da se probode nožem. Ljubmir je u pastoralu signal prave prijateljske ljubavi. On također metaforički označava glas razuma u Radatovu životu. Savjetuje Radata i nastoji mu ukazati na činjenicu da mu je ljubav koju osjeća prema Vili pomutila um: *Ti oni Rada nijes', ja viđu, ta vila / tebi je, Rade, svijes i pamet odnila. / Moj Rade, Radate, plaho je zvjere toj, nije mi to zajte, majde ne, brate moj, / Tegnuti da ju hoć', on čas će tja uteć, / a negoli jednu noć na slami s tobom leć. / Ona ti pak ukrop ni kaše ne kusa, / ni s njive nosi snop vraguta ni kusa.* (str. 338.) Ljubmir nastoji utješiti Radata i dati mu do znanja da mu ta ljubav ne donosi ništa dobro i da prestane patiti za Vilom. Daje mu prijateljske savjete. Objektivno i razumno savjetuje Radata, ali njemu je ljubav toliko pomutila um da nikoga ne sluša. Ljubmir se u pastoralu pojavljuje kao pravi i iskreni prijatelj koji nastoji pomoći Radatu zbog ljubavne boli koja ga je snašla. On je također i glas razuma jer njemu ljubav nije pomutila um kao Radatu i njegovi savjeti su dobronamjerni, samo što ih Radat ne može poslušati jer njemu je najbitnije da mu Vila I. uzvratiti ljubav.

Radat je drugi puta uistinu počinio samoubojstvo i ubo se nožem: (*Nožem ki će se ubosti pišući po zemlji govori: / Ovdje leži Radat, ki nožem smrt priku / sam sebi hotje dat za smirit vil niku. / Ako je u mlados tko ljubav poznao, / recidjer za žalost: raj mu Bog duši dao! / A sada, Bože, ti primi duh tužni moj / i ovi grijeh prosti, molim te, vil mojoj.* (*Ubodši se Radat*). (str. 345.) Svjestan činjenice da si oduzima život zbog Vile, Radat moli Boga da joj oprost, ali nikako ne krivi Vilu I. zbog toga što je odlučio počiniti samoubojstvo, jer on ju i dalje neizmjerljivo i bezuvjetno voli. Radatu je

samoubojstvo bio jedini izlaz jer ga je ljubav prema Vili toliko zaslijepila da drugo rješenje za njega nije ni postojalo.

Uz motiv samoubojstva nužno se veže i motiv oživljavanja. Naime, Radat je, ubrzo nakon što je počinio samoubojstvo, oživio: (*VILA PRVA*, uzamši travu, stavlja mu govoreći:) *Svemožni moj Bože, znam, slavna tvoja moć / učinit da može duh opet ovdje doć. / Molim tve milosti ovojzi da travi / budeš dat kriposti i smrti lijek pravi.* (*RADAT*, oživjevši, govori:) *Tko ste vi? Gdje sam ja? Što ćete od mene?* (str. 349.) Navedeni citat kazuje da je Radata oživjela trava, koju mu je Vila I. stavila na ranu, i njezine molbe Bogu. Međutim, Đorđević smatra da same trave ne bi bile dovoljne da ožive Radata, nego da je Radata oživjela ljubav. (Đorđević, 2005: 215) Ljekovite trave i molbe Bogu koje Vila I. izgovara u navedenom citatu samo su pomoćna sredstva, a tome u prilog govori i stih koji izgovara Vila II.: *Ako je od prave on umro ljubavi, / nu mu naj ti trave na ranu postavi. / Ime je toj travi ružica rumena, / ona je lijek pravi gdi je smrt ljuvena, / netom ju taj rana oćuti na sebi, / od noža ka dana za ljubav tako bi / taj čas će oživjeti kad mu je staviš ti.* (str. 349.) Vila II. kazuje da od trave koje će Vila I. dati Radatu mogu oživjeti samo oni koji iskreno vole, oni čija ljubav nije lažna. Radat je oživio, što je prvim citatom i prikazano, stoga se Đorđevićeva tvrdnja može smatrati istinitom i opravdanom. Radata u život vraća njegova ljubav! (Đorđević, 2005: 215)

Ovdje je zapravo riječ o neoplatoničkom motivu poznatom kao *mors osculi*. *Mors osculi* ili smrt od ljubavi jedna je od najzanimljivijih tema u teorijama erosa u 16. stoljeću. (Culianu, 2007: 116) Tvorac pojma *mors osculi* je filolog i teolog Pico della Mirandola. (Culianu, 2007: 116) Za njega je *mors osculi* dijalektički trenutak mističnog erosa. (Culianu, 2007: 116)

Drugi motiv koji sam izdvojila bakanje je starice. Robin Harris u svojoj *Povijesti Dubrovnika* ističe kako je vjera Dubrovčana oduvijek bila rimokatolička. (Harris, 2006: 221) Međutim, pobožnost se može izroditi u praznovjerje. (Harris, 2006: 243) Takav primjer nalazimo i u motivu starice odnosno, motivu njezina bakanja.

Starica, koja svojim lakrdijskim odnosom i opscenim aluzijama uvelike ruši idealni ugođaj „Arkadije,“ i već spomenuti Radatov prijatelj Ljubmir predstavljaju elemente „običnog“, stvarnog i šaljivog koje Nalješković unosi u raspjevanu, ljubavnim bolom zasićenu i „tragičnu“ atmosferu. (Bogišić, 1971: 87) Starica jasno sugerira Radatu da nastoji sa ženom u koju je zaljubljen što prije imati ljubavi odnos

jer će to samim time smanjiti i njegove duševne patnje: *Hoć' li se smiriti ter istom pametuj, / što ti ću sada riti, nudjer me dobro čuj. / Imaju te vile, neka znaš, sinko moj, / svaka njih dvije spile: bila sam u jednoj, / koja je protiva tvojojzi nemoći, / da bih ti ja živa, kako će t' pomoći, / ako bi [t'] taj vila, moli ju, nu kušaj, / u nju dopustila ul'jesti jednom daj.* (str. 342.) Starica eksplicitno kazuje Radatu da svoju nesretnu ljubav može izliječiti ljubavnim odnosom s Vilom. Ona smatra da se duševni problemi rješavaju tjelesnim odnosom te tako i savjetuje Radata. Tjelesna ljubav, prema starici, nadređena je onoj čistoj, duševnoj i rješenje je Radatovih ljubavnih jada. Motiv špilje, o kojemu će kasnije biti više govora, ovdje se pojavljuje kao potencijalan prostor u kojemu Radat može riješiti svoje ljubavne jade odnosno kao mjesto u kojemu će Radat naći svoj spokoj i mir.

Nakon što je Radatu rekla što najprije treba napraviti, starica i dalje dijeli savjete. Ako zaljubljeni ne bude s Vilom mogao ostvariti ljubavni odnos (*Ako li tuj vilu ne uzmož' privesti / da ti da spilu u tu nje ul'jesti*) (str. 343.), ona mu savjetuje da se posluži tajanstvenim i moćnim sredstvima – čarolijama: *Od ruku i noga svijeh nokat urježi, / pomalo svakoga, ter u rub zaveži. / Pametuj, kad budeš vezati u rub toj, / da ti ne zabudeš tri puta reć ovoj: / „Kako vežu ovo sada, / tako onu ka mnom vlada, / da savežu u ljuvezan / većma neg sam ja savezan.“ / Pak nađ' odol'jena miseca dan treti / ter ćeš tri korijena od njega uzeti, / k tomu ćeš tamjana tri zrna spraviti, / ke u lis brštana lijepo ćeš zaviti, / ter sve toj ukopaj gdino znaš da će proć / kad godi vila taj koju ti služit hoć'. / Tuj zamjer' najbliži nje stupaj kon toga, / ma se čuj ne križi, ni mjentuj ti Boga. / Pak našad lovora ki je usahao, / ma da je od mora daleko rastao, / tri grane očesi ter pošad na stupaj i na rub užeži vaskolik lovor taj. / Kad vudeš užeći, dokle sve izgori, / što ti ću sad reći, sveđer ti govori: „Kako ovo sada gori, / tako ona ka me mori, / u ljubavi radi mene / da goreći vazda vene / i da željno vazda tuži / dokoli se samnom združī.“ / Poslije rub iskopaj, pri sebi ter nosi, / ma od tej vile taj', a što hoć' sve prosi.* (str. 343 – 344) Izmjenjujući dvanasterce i osmerce, Naljšković detaljno opisuje čarobnjački postupak koje starica govori Radatu. Navedeni postupak vraćanja ima nekoliko faza: (1) nokti se uvezuju u maramicu, (2) tri puta se izgovaraju magijske riječi s metonimijskim značenjem, (3) uzimaju se tri korjena „odoljenja“ i tri zrna tamjana te se to zakopava tamo gdje će vila proći, (4) uzimaju se tri grane lovora i zapale se, (5) tijekom te radnje ponovo se izgovara magijska formula, (6) na kraju se iskopava marama i zaljubljeni ju treba nositi te ga vila nikako ne će moći odbiti. (Đorđević, 2005: 223) Nalješković jasno pokazuje da je cijeli postupak u suštini

poganski, protivi se kršćanskoj tradiciji, što je vidljivo u stihovima kada starica govori Radatu da se ne križa i da ne spominje Boga ((...) *ma se čuj ne križi, ni mjentuj ti Boga.*) (str. 343.)

Mnogi autori na temelju spomenutog detaljnog opisa vraćanja zaključuju da je to pokazatelj Nalješkovićeve dobrog poznavanja kako pučkog praznovjerja (Bogišić, 1971: 89), tako i običaja koji su vladali prije svega u Dubrovniku (Đorđević, 2005: 223). Isto tako, Đorđević navodi podatak da je sam čin vraćanja i bajanja u dubrovačkoj književnosti prvi put ovako iscrpno dan upravo u *Komediji I.* (Đorđević, 2005: 224)

Uz motiv staričinog bajanja, nužno se veže već spomenuti motiv špilje koji sadrži platoničke konotacije. Naime, upravo Platon u svojoj *Državi* donosi motiv špilje. Što taj motiv znači objašnjava Dražen Katunarić: „Za Platona, nasuprot osjetilno opipljivu svijetu privida koji vlada u pećini, postoji uzvišeniji, svjetliji svijet Ideja; no čovjek nije kadar izdići se iz svoga podzemlja da bi dopro do svjetlosti što mu nedostaje za kontemplaciju Dobra. U tom kontekstu pećina odražava fizički prisutnu stvarnost prozaične, grube i stiješnjenije egzistencije. Ona je utoliko više izvor neznanja kojeg ljudi, boraveći u njoj, nisu ni *svjesni*: jedino titrajuće sjene na zidu predstavljaju za njih potpunu istinu o stvarima; opčinjeni, prikovani pred tim prizorom, oni u nju nikada neće posumnjati, ni čeznuti za višim vrednotama.“ (Katunarić, 1998: 350 – 351) Čini se kao da je u *Komediji I.* prisutna određena ironizacija Platonova motiva špilje. Naime, u Nalješkovića špilja je mjesto tjelesne ljubavi (spolnog općenja) koji prema starici rješava Radatove probleme: *Imaju te vile, neka znaš, sinko moj, / svaka njih dvije spile: bila sam u jednoj, / koja je protivna tvojojzi nemoći, / da bih ti ja živa, kako će t' pomoći, / ako bi [t'] taj vila, moli ju, nu kušaj, / u nju dopustila ul'jesti jednom daj.* (str. 342.) Međutim, događa se to da Radat ipak ne odlazi u špilju i ne čini ništa od onoga što mu je starica savjetovala, nego se odluči na samoubojstvo: *A sada, Bože, primi duh tužni moj / i ovi grijeh prosti, molim te, vili mojoj.* Ubodši se Radat (...). (str. 345.) Za Radata špilja nije mjesto u kojemu on može ostvariti svoju ljubav s Vilom, što pokazuje svojim neispunjavanjem savjeta koje mu je starica dala. Ljudi u špilji ne čeznu za višim vrednotama i za njih potpunu istinu o stvarima predstavljaju titrajuće sjene na zidu. Radat čezne za višim vrednotama. On čezne za iskrenom, čistom duševnom ljubavi, a ne za tjelesnom ljubavi koja mu se nudi u špilji kao rješenje njegovih ljubavnih problema. Njegov neodlazak u špilju signal je toga da on ne vidi pravu vrijednost u tjelesnoj ljubavi,

nego u onoj duševnoj za kojom neizmjereno čezne. Njemu špilja nije mjesto ostvarivanja ljubavi, nego je to prostor izvan špilje, lug u kojemu je upoznao svoju Vilu I., mjesto gdje se osjeća slobodno i sretno.

3. Komedija II.

Druga pastorala također nije segmentirana ni na činove ni na prizore. Kao i u prvoj pastorali, ne postoji ni popis likova. U ovoj se pastorali oko zlatne jabuke i Sudčeve naklonosti natječu tri vile, nudeći na ogled svoju ljepotu, mudrost i moć, ali najviše ipak retoričko umijeće. To njihovo retoričko natjecanje samo je dio drame, dok se njezin drugi, politički sloj, odnosi isključivo na lik Sudca i njegovu pravednost. Prosperov-Novak nadalje ističe da Nalješković namjerno prikriva bilo kakve izravne spomene svoga klasičnog izvora. Nalješković je tu komediju napisao opsjednut pravednošću dubrovačke državne vlasti u koju je neizmjereno vjerovao. (Prosperov-Novak, 1997: 362 – 363)

3. 1. Prolog, didaskalije i stih

Prolog druge pastorele nešto je manji od prologa prve pastorele: čine ga 22 stiha. Također ga izgovara pjesnički subjekt koji se ne predstavlja recipijentu. Na samom početku prologa pjesnički subjekt moli recipijente da poslušaju što će im on reći: *Svi ovdje koji ste, priklono molim vas, / što ću rijet, da biste čuli me jedan čas. / Er vam ću sada rijeti što ćete ovdje pak / do mao čas vidjeti, tijekom mirno čuj me svak.* (str. 356.) Nakon navedenih stihova, pjesnički subjekt ukratko iznosi sadržaj pastorele. Prologom se najprije kazuje da će doći pastir koji će reći da je cijelu noć gledao negdje vile kako igraju. Zatim će tu leći spavati pa će ga *po sreći* naći drugi pastir kako leži. Kada ga ugleda, začudit će se i stat će na stražu, ne dajući da ga probude. U tom trenutku tri vile hodaju namjeravajući brati cvijeće u polju i igrati se na vodi. Zatim će naći nekakvu jabuku s kojom će poći jednom čovjeku s kojim se ne će moći dogovoriti, nego će ih on odvesti *na pravdu* kod onoga koji spava. Doći će k njemu i probuditi ga kako bi sudio o jabuci. Kada sudac završi sa suđenjem, izvest će sa svima *tanac*. Nakon vrlo kratkog sadržaja pjesnički subjekt ponovno se obraća recipijentima

moleći ih da budu poslušni i ne smetaju aktere: *Togaj rad postojte poslušno jedan čas, / smetat ih nemojte, priklono molim vas.* (str. 356.)

Što se tiče didaskalija, slična je situacija kao i u prvoj pastorali. Vidljiva je izmjena kratkih i dugih didaskalija, iako je i ovdje neupitna dominacija onih kratkih: *VILA PRVA, čuvši, govori u sebi* (str. 359.), *VILA TRETJA idući iz luga na livadu poje* (str. 360.), *VILA PRVA, začuvši, drugoj govori* (str. 360.), *PASTIR oni drugi* (str. 363.), *SUDAC probudiv se* (str. 366.). Navedene didaskalije daju nam kratke upute onoga što akteri čine ili će činiti. Ne donose nikakve opširne ni detaljne informacije.

Duže didaskalije ipak donose nešto opširnija i detaljnija objašnjenja: *Oni koji će bit sudac, došad iz luga na livadu, govori.* (str. 356.), *Ova sjede daleko od onoga koji spi, a idući iz luga na livadu, VILA DRUGA začne sama* (str. 358.), *DRUGA VILA došad iz luga na livadu kon prve gdi se je skrila, ne videći nikoga, govori* (str. 359.), *PASTIR DRUGI ugledavši prvoga, koji stoji na str[a]ži, sudcu [govori]* (str. 365.) Iz navedenih citata vidljivo je da duže didaskalije donose recipijentu bolji i detaljniji uvid u radnju, odnosno u ono što pojedini akter čini ili će činiti. Isto tako, pojedine didaskalije govore i gdje su se neki od aktera nalazili prije negoli su došli na mjesto na kojem se trenutno nalaze.

Završetak pastorale također je obilježen didaskalijom: *Uhitivši se sve tri vile i tri pastiri učine tanac, s kijem pođu u lug iz koga su izašli i takoj svrši ovo govoren'je.* (str. 373.) Navedena didaskalija najduža je u drugoj pastorali. Po svome sadržaju slična je posljednjoj didaskaliji u prvoj pastorali, stoga se može zaključiti da prve dvije pastorale imaju gotovo identičan završetak u kojemu vile i pastiri plešu svoj *tanac* i odlaze u lug.

Druga pastorala sastoji se od 505 stihova. Dominira dvanaesterac, iako postoje i oni dijelovi u kojima se pojavljuju druge vrste stihova. Prvenstveno su to sedmerac i osmerac. Oni se pojavljuju na dva mjesta u pastorali. Sedmerac se pojavljuje gotovo na samom početku kada Vila Druga dolazi iz luga na livadu te počne sama pjevati: *Ljubavi, koja vladaš / vas saj svijet i nebesa, / pokli me tužnu sveza / toli vrlo* (str. 358.), *Jes ovdi pastir jedan, / u ovoj slavnoj gori, / kroz koga željno gori / mlados moja* (str. 358.) Ono što se može zamijetiti jest da slijed sedmeraca narušava kratka pojava četveraca. Naime, četverci se pojavljuju svaki put na kraju strofe. Njihova je pojavnost vidljiva u jednoj dužoj riječi ili pak u dvije kratke. Istaknuti je još da pjesma koju Vila Druga pjeva ima osam stihova. Ono što je još vidljivo jest da Vila svoju pjesmu započinje onda kada je sama: *Ova sjede daleko od onoga koji spi, a idući iz*

luga na livadu, VILA DRUGA začne sama (str. 358.) Dakle, pjesma pomaže Vili da na neki način *ubije dosadu* dok njezine družice nisu s njom. Ona razbija tu neugodnu tišinu koja je prisutna dok Vili nitko ne pravi društvo.

U pjevanju Vile Tretje prisutni su samo osmerci i ni jedna druga vrsta stiha. Osmerac se pojavljuje kada Vila Tretja progovara o svojoj ljepoti: *Sve se vile mnome diče, / ja sam kruna od svih vila, / svud rumene cvitje niče / gdi sam stupaj moj stavila, / svakoga sam zamamila, / tuj mi kripas ljubav dava. / Ja sam mlada i gizdava...* (str. 360.) Vilina pjesma sastoji se od tri stiha. Na kraju svakoga stiha dolazi svojevrsni refren: *Ja sam mlada i gizdava...* (str. 360.) Dakle, u Vilinoj slijed osmeraca ne narušava se pojavljivanjem neke druge vrste stiha.

Ono što se može zaključiti o vrsti stihova koji prevladavaju u drugoj pastorali jest to da je prisutna šarolikost. Naime, pojavljuje se dvanaesterac koji je najdominantniji, ali isto tako nikako ne treba smetnuti s uma ni sedmerce koji se isprepleću sa četvercima, kao ni osmerce koji se pojavljuju u pjesmi Vile Tretje.

3. 2. Sadržaj

Na početku pastorale pojavljuje se Sudac koji je sam na livadi. Sudac hvali viline ljepote i opsiju njihov fizički izgled. Lijepo su mu njihove pjesme i plesovi. Sudac može u miru zaspati jer je s njima sad Ljubmir kojega svatko sluša. Nakon što je Sudac zaspao, dolazi Pastir Prvi i shvati da njegov gospodar spava bez straže. To mu je neobično i ostaje s njim. U međuvremenu Vila Prva dolazi na livadu da bi vidjela svoga pastira za kojim tuguje. Nakon što je došla na livadu i uvidjela da je sama, Vila Prva sjedne daleko od Sudca i čeka da dođu njezine družice. Idući iz luga na livadu, Vila Druga počne pjevati svoju pjesmu o ljubavi prema pastiru. Čula ju je Vila Prva te se sakrila da vidi što će učiniti Vila Druga kada ne vidi ni jednu od njih. Vila Druga dolazi na livadu i ne pronalazi nikoga te za sebe govori kako bi bilo najbolje da sve vile zajedno odu na vodu gdje pastiri planduju. Čula je da nešto šuška te se uplašila, ali joj Vila Prva govori da se ne boji. Nakon toga je Vila Druga upita gdje su ostale njihove družice, ali Vila Prva ne zna odgovor na to pitanje. Odlučile su pričekati još jednu vilu da bi zajedno išle brati cvijeće. Vila Tretja, idući iz luga na livadu, pjeva pjesmu u kojoj diči svoju ljepotu i govori da je ona *od svih vila slava* te da nije vidjela ni jednu vilu kojoj bi zavidila. Vile su začule njezinu pjesmu te su se

odlučile sakriti da ih Vila Tretja ne vidi. Kada je došla na livadu, Vila Tretja se začudila što nema njezinih družica. Zatim se pojave druge dvije vile i uplaše Tretju te govore da nema ostalih vila. Tri vile odlaze brati cvijeće i dok su ga brale, Vila Tretja ugleda jabuku. Zamolila je druge dvije vile da joj prepuste svoj dio na što su one i pristale. Zatim je Vila Tretja ugledala pismo. Zanimalo ju je što piše u njemu. Dolazi pastir i čita vilama što piše na jabuci: *Narav me je satvorila za najljepšu od svih vila*. Nakon što su vile čule što je pastir pročitao, svaka je od njih htjela jabuku i počele su se prepirati. Pastir im govori da prestanu sa svađom te da pođu onome tko će im suditi. One su htjele da im pastir sudi, ali on to ne smije činiti i odvodi ih onome tko je zadužen za suđenje. Svaka od vila govori pastiru što bi mu sve mogla dati ako baš njoj odluči dodijeliti jabuku. Međutim, pastir odbija sve ponude i odvodi ih kod Sudca. Dolaze do Sudca, ali Pastir I. je na straži i ne će probuditi Sudca dok god se on sam ne probudi, unatoč tome što vile inzistiraju da ga probudi. Sudac se u međuvremenu budi i pita tko mu ne da mira da spava. Pastir I. mu zatim odgovara da su došle tri vile da im sudi. Sudac dolazi do vila i hvali njihovu ljepotu. Pita zašto su došle k njemu na što mu Pastir II. odgovara te objašnjava kako se sve dogodilo i zašto su uopće došli k njemu da sudi vilama. Sudac uzima jabuku i Vila Tretja mu govori kako su joj druge dvije vile dale svoj dio. On upita vile je li pravedno da sada traže natrag to što su vili poklonile. Vila Prva govori da nisu vidjele pismo na jabuci i zato su Vili Tretjoj dale svoj dio. Zatim Vila Druga kaže da je stvar u tome što će se Vila Tretja sada moći hvaliti kako je najljepša od svih vila te da da jabuku onoj koja je njemu najljepša. Sudac govori da taj sud nije za njega, nego za Boga te da jabuku daju njemu (Sudcu). Vile Prva i Druga dale su mu svoj dio, ali Vila Tretja mu govori da prosudi njezinu ljepotu. Nakon toga Vila Druga mu govori da im odsudi. Sudac im kaže da će učiniti ono što smatra najboljim, ali da se ne žale na njegovu odluku. Vila Prva mu govori da će imati puno zlata i imanja ako njoj da jabuku. Vila Druga nudi mu *ter veći razum tvoj veće će vladati* (str. 372.). Vila Tretja mu govori da ima već sve to što mu vile nude, te mu nudi djevojku najljepšu na svijetu ako njoj dodijeli jabuku. Sudca je uvrijedilo to što su rekle Vila Prva i Vila Druga te im govori da on ne čini pravdu za mito. Jabuku daje Vili Tretjoj jer su joj i vile dale svoj dio već na početku i više nema povratka. Zatim su sve tri vile i tri pastira zaplesali te otišli u lug.

3. 3. Motivi

U drugoj pastoralu obrađen je poznati motiv iz klasične mitologije: svađa između tri boginje kojoj će od njih kao najljepšoj pripasti jabuka, odnosno Nalješković je u ovoj pastoralu obradio poznatu priču iz Trojanskoga ciklusa. (Bogišić, 1971: 89) U traženju izvora Nalješkovićeve dramatizacije klasičnog motiva spomenuto je djelo *Harpagē Helenes* grčkog pjesnika Coluta di Liecopoli iz 5. st. n. e. (Bogišić, 1971: 89)

Bogišić smatra da se pomisao da je dubrovački pjesnik poznao Coluta javila zbog „sličnosti“ dviju scena u Nalješkovića i u grčkoga autora. To je najprije scena u kojoj u Coluta Zeus šalje Merkura s djevojkama do Parisa, koji će dosuditi jabuku, tj. odrediti najljepšu djevojku, a u Nalješkovića scena u kojoj Druga Vila pokazuje na pastira koji će suditi: *Osudi slobodno!* (str. 364.). (Bogišić, 1971: 89)

Međutim, potrebno je također istaknuti da je kod Nalješkovića i Vila Prva rekla pastiru da im on sudi: *Spametno reče toj, tijem sudac ti budi / tere nam na sud tvoj ovu stvar osudi, / ako je ugodno i drago tezijem sada.* (str. 364.) Nakon što je Vila Prva izgovorila navedene riječi, javlja se Vila Druga i pokazuje na pastira. Dakle, Vila Prva se još i prije Vile Druge obratila pastiru da im sudi.

Druga sličnost bila bi u pojavi i izlaganju želja boginja pred Parisom, odnosno pred Sudcem. Bogišić navodi dvije slične scene (Bogišić, 1971: 90):

1. Coluto prikazuje Zeusa kako upućuje svog sina Merkura da odvede djevojke „na sud“ Parisu. Treba pokraj Ksanta i Ide naći „sjajnog mladića“, Prijamova sina, koji u brdima Troje čuva stado. Njemu će pokazati jabuku i zapovijediti mu da presudi o ljepoti boginja. Onoj koja bude izabrana neka dodijeli plod. Njoj neka bude prvenstvo pobjede i slast ljubavi. U Nalješkovića je ta cijela scena spremanja poslanstva „ostvarena“ u jednom jedinom stihu i to ne nekoga sa strane koji će „organizirati“ suđenje, nego Vile Tretje koja moli pastira: *Pastiru, dobar dan! Mož' nam reć toj što je?* (str. 363.)

2. Nastup boginja pred Parisom Coluti je prikazao sukladno tradiciji i mitologiji. Prva govori Minerva. Ona moli Prijamova sina da preskoči Jupiterovu ženu i „kraljicu bračnih kreveta“ Afroditu i da izabere nju, zaštitnicu hrabrosti. Ona je predodređena da vlada i čuva trojanski grad pa će ga ona učiniti zaštitnikom slabijih država i nikada ga ne će pritisnuti ljutita Belona. Treba joj povjerovati. Ona će ga naučiti ratu i hrabrosti. Junona je kraća, ali sasvim određena i jasna. Nudi Parisu gospodstvo nad čitavom Azijom. Što će mu ratovanje i hrabrost, on treba biti vladar i hrabrih i miroljubivih. Nastupa zatim Afrodita i pokazuje izazovno svoje draži.

Preporučuje Parisu da izabere nju, da baci žezlo, da se odrekne Azije i odluči za ljepotu. Lijepo djevojke mnogo više sjaje nego ratna djela. Umjesto hrabrosti dat će mu ženu za ljubav, umjesto vlasti dat će mu Helenu pa će mu se diviti cijela Grčka. (Bogišić, 1971: 90)

U Nalješkovića tri vile žele jabuku. Prva Vila nudi mu bogatstvo: *To t' neće bit nigdar, tijem sudi što imaš. / Ako ju meni daš i meni prisudiš, / činit ću da imaš koliko požudiš / iman'ja i zlata, da ćeš ti reći sam: zamjerna mi plata od ove ku imam.* (str. 372.). Druga Vila nudi mu razum i neiscrpno znanje: *Reci mi jednu stvar, molim te sudče moj, / oto si gospodar državi ti ovoj, / ali ti draže jes gospostvo, pravo kaž', / ali tvoj um i svijes kojom ga ti vladaš? / I što bi t' milije da ti se uzvisi / ali pak žalije da ti se ponizi? / Moj sudče, scijenim ja da ti je tvoja svijes / veomi milija nega vas svijet i pjenez, / razumom iman'je zašto je lasno steć, / ma blagom razum nije, ako je pravo reć. / Tijem što ti obeća iman'je ova dat, / nije li t' dvaš veća potreba veće znat? / Er ovo što vladaš tebi je dovolje, / nu da još veće znaš, bilo bi t' još bolje. / A ja ti mogu toj u jedan čas dati / ter veći razum tvoj veće će vladati, / i veći gospodar na svijetu biti dvaš / ako ti ovu stvar prisudiv meni daš.* (str. 372.). Treća Vila laska mu te mu nudi djevojku i ljubavnicu: *Pokoli objedvije, sudče moj, htje slišat, / molim te i men'je da posluh budeš dat. / Vele ja gruba stvar kada se pigodi / učinit komu dar, najliše gospodi, / da mu ti darivaš nijedanput neće / jednu stvar, česa znaš da ima odveće. / Gospostvo ti imaš i kad bi hotio, / jošte bi veće dvaš gospodar ti bio. / Nu vi je s dosade ovogaj i s tuga, / a negli da sade ti primaš još druga. / Također, u tebi kad ne bi imao / razuma, ti ne bi ovd i sad vladao, / nu bismo mi na sud na ovi tvoj prišle, / nu bismo mi inud iskat ga otišle. / Tijem blaga ti imaš i oto s' gospodar, / i dosti vele znaš, ma jedna t' lipše stvar: / budući takoj mlad, pristao, plemenit, / pravo bi bilo sad najlipšu na saj svit / djevojku da imaš, ku bih ti u ruku / ja dala da ti daš meni tu jabuku.* (str. 372 – 373) Vidljivo je da je Nalješković poznao priču o jabuci zbog koje je izbio Trojanski rat. Možda je i poznao Colutovo djelo *Otmica Helene*, ali se iz navedenih citata ne može zaključiti da je svoju pastoralu izradio prema tom djelu. „Sličnosti“ proizlaze iz istovjetnosti motiva. U klasicima su bile tri boginje, Nalješković je uzeo tri vile. Razlika između dva djela u kompoziciji, koncepciji i sadržaju i previše je velika da bi se mogla zaključiti neposredna ovisnost. (Bogišić, 1971: 91)

Vrlo važnu ulogu u ovoj pastoralu ima lik sudca. Nalješković za sudca ne postavlja mladića, nego pravog Sudca koji se ne će pokolebati ni zbog jedne od ponuda. Budući da nije zamislio mladića, nije ni pokušao opisati Sudčevu mušku

znatiželju i onu pažnju koju je Paris pokazivao, gledajući i odmjeravajući pojedine boginje, pojedinosti njihove tjelesne ljepote, odjeće i nakita. Nalješković ne stavlja u središte pažnje lijepog i iskusnog, ali neodgovornog zavodnika, nego mudrog poglavara koji treba poslužiti samo smirenju i pravdi. (Bogišić, 1971: 92)

U skladu s tako dramatski splasnutom situacijom Nalješkovićeve vile ne će svaka na svoj način laskati Sudcu kao što su to radile boginje. Kod Nalješkovića jedino Vila Tretja laska i govori mu kako je mlad, pristao i plemenit: (...) *budući takoj mlad, pristao, plemenit, / pravo bi bilo sad najlipšu na saj svit / djevojku da imaš (...)* (str. 373.).

Poznatu mitološku priču o tri boginje što svojataju jabuku, jer svaka misli da je najljepša, Nalješković je doveo u dubravu, u Dubrovnik, gdje ulogu sudca Parisa igra bezimeni Sudac. U aureoli autoriteta i samopouzdanja kojim je obavio Sudca dubrave, u načinu njegova djelovanja i odnosa pastira prema njemu Nalješković je iznio odnos prema autoritetu dubrovačke vlade. Pastir je našao Sudca gdje spava te će ga čuvati. (Bogišić, 1971: 96) Tome u prilog govore sljedeći stihovi: *Majde ću čekat ga do noći da bih znao / zašto je gruba stvar da leži bez straže / ovako gospodar države sve naše.* (str. 357.) U pastorali je također izraženo puno povjerenje u Sudca, u vladu: (...) *meu nami ovdj jes / gospodar vrhu svijeh, ki ima taku svijes / da k njemu odasvudi na pravdu dohode / er vrhu svijeh ljudi njegov um nahode.* (str. 368 – 369)

Sudac je autoritet u dubravi. Unatoč otvorenom nuđenju mita, ne dovodi u pitanje svoju čast: *Gospođe, za Boga, što mi toj velite? / Da li me takvoga vi sudca scijenite? / Ali mi ne bi to višnji Bog zazrio / ako bih za mito ja pravdu činio.* (str. 373.) Demokratični Sudac samo legitimira ono što su vile same dogovorile. (Kapetanović, 2005: 31) Sudac dodjeljuje jabuku onoj vili kojoj su zapravo druge vile prije dodijelile, odnosno kojoj su dale svoj dio: *Toga ja ne gledam, ma imam odluku / ovojzi da ja dam gospođi jabuku / kad ju ste vi iste samohoć njoj dale, inako er biste za zlo mi imale.* (str. 373.)

Jedna od bitnih osobina koja karakterizira Sudca je pravednost. On jabuku, što je već spomnuto, dodjeljuje Vili Tretjoj: (...) *ovojzi da ja dam gospođi jabuku / kad ju ste vi iste samohoć njoj dale.* (str. 373.) Naime, smatra da ju je zaslužila tim više što su joj i njezine družice dodijelile svoj dio: *VILA III.: Družice, molim vas, svaka dio svoj pus' mi. VILA I.: Dio ti moj na čas. VILA II.: Majde, i moj uzmi.* Međutim, kada su vile saznale što piše na jabuci („Narav me je stvorila / za najljepšu od svih vila.“ (str. 363.)), tada su je i one htjele: *VILA I.: Drži ju pastiru, ne daj ju opet njoj. / Sestrice,*

na viru ne dam ti dio moj. / Hoću ju za sebe zašto sam lipša ja. / VILA II.: A ja sam od tebe, zato će bit moja. (str. 363.) Sudac je donio pravednu odluku i dodijelio je jabuku onoj vili koja ju je i zaslužila. On nije podlijegao spomenutom mitu koje su mu vile nudile, nego je saslušao cijelu priču i izrekao (donio) pravedan sud.

4. Komedija III.

Komedija III., kao ni prve dvije pastorala, nije segmentirana ni na činove ni na prizore. Također ne postoji ni popis likova, kao ni bilo koje druge informacije koje su svojstvene dramskim tekstovima. U ovoj pastorali riječ je o sukobu satira i mladića oko Vile, koji se završava pojavom mudrog Starca i odlukom da Vila ostane slobodna, kada je to već njezina želja. (Đorđević, 2005: 238) Dok je u drugoj pastorali iskusni Sudac bio osoba s pravdom u rukama, ovdje je to mudri Starac, a obojica su zapravo autoriteti u dubravi. (Kapetanović, 2005: XXX) Prosperov-Novak ističe da Nalješkovićev Starac najavljuje sve one mlađe bradate starce što će tijekom cijelog stoljeća umirivati završnice hrvatskih pastirskih igara. (Prosperov-Novak: 1997: 364) Đorđević smatra da je Nalješković u ovoj pastorali proslavio ideju pravde i slobode, što je i bio njegov cilj. (Đorđević, 2005: 238)

4. 1. Prolog, didaskalije i stih

Treća pastorala također sadrži prolog, ali on je sadržajno manji od prologa prve i druge pastore. Čine ga svega 16 stihova. Pjesnički subjekt, koji se ne predstavlja recipijentima, moli ih da obrate pozornost na ono što će im on ukratko kazati: *Priklono molim vas, hotjete slišati / što vam ću ovi čas ukratko kazati.* (str. 377.) Nakon što se obratio recipijentima, pjesnički subjekt ukratko govori što će se zbivati u pastorali. Prologom se najprije kazuje kako će Vila pobjeći od mladića koji ju tjera te će umorna leći. Četiri satira, koji su lovili zvijeri u lugu, nalaze Vilu kako leži. Zatim će doći mladići te će se potući sa satirima za Vilu. Nakon toga će doći starac, *koga Bog postavi da sve mirno vlada u drubravi*, te će svatko pred starcem reći svoj razlog, a Vila koju Bog slobodnu stvori, tražit će da slobodno provodi svoj život jer ni jedan od njih nije joj *ugodan*. Starac je poštovao njezinu volju i dao joj slobodu. Nakon što je

iznio kratak sadržaj pastore, pjesnički subjekt ponovno se obraća recipijentima, moleći ih da u miru poslušaju: *Zatoj vas ja molju, svak mirno poslušaj.* (str. 377.)

Što se tiče didaskalija, iznimno ih je malo u ovoj pastoralu. Uglavnom prevladavaju kratke didaskalije: *Svršivši pjesan, govori SATIR I.* (str. 380.), *STARAC mladićem govori* (str. 384.) Recipijentima se daju kratka objašnjenja o tome što likovi rade bez opširnih i iscrpnih informacija. Čak ni prva didaskalija nije opširna kao što je to bio slučaj u *Komediji I.*, nego se odmah prelazi na radnju: *VILA, dotekši sama, govori* (str. 377.). Ne postoji ni jedna didaskalija koja se ističe svojim obujmom. Tek su njih nekoliko nešto duže rečenice: *Ovdi vila leže pospat, a satiri, daleko od nje budući, govore i počina SATIR I.* (str. 378.), *Stavši satiri okolo vile, probudi se ter govori VILA* (str. 381.), *Mladići koji su iskali vilu, ugledavši ih, govore.* (str. 381.), *Ovdi se satiri i mladići udare i, bijući se oni, izide jedan starac. Govori STARAC: (...)* (str. 382.), *Ovdi se uhvate igra[t] i satiri i mladci, pak, svršivši tanac, vili govori STARAC: (...)* (str. 385.)

Za *Komediju III.* didaskalije nisu od prevelike važnosti. Ne pojavljuju se toliko često kao u *Komediji I.* i *Komediji II.*, a kada se i pojave to su uglavnom kratke informacije o tome što pojedini lik (likovi) čini (čine).

Treću pastoralu čini 288 stihova. Dominira dvanaesterac, kao i u prvoj i drugoj pastoralu. Međutim, pojavu dvanaesterca „narušava“ pojava osmerca na jednom mjestu u pastoralu. Takva pojava vidljiva je onda kada se satiri spremaju u lov i započinju svoju pjesmu: *Jur nam ovo prođe zima, / prislavno je sad prol'jetje, / sada svako polje ima / svud po sebi drobno cvijetje, / tere milos taj vidjet je / ka se zimi nije vidila. / Nudjer u lov, družbo mila...* (str. 380.) Navedena strofa prva je od pet strofa koje čine pjesmu satira. U toj pjesmi satiri slave ljepotu prirode, ljepotu vila, mir u dubravi. Svaka strofa uokvirena je stihom *Nudjer u lov družbo mila...* (str. 380.) Taj poziv na lov navodi nas na zaključak da satiri čeznu za lovom u dubravi. Međutim, misle li samo na lov životinja, teško je zaključiti jer u svojoj pjesmi spominju i vile te slave njihovu ljepotu: *I odasvud sad ishode / mlade vile i gizdave / ter pojući tance vode, / a najliše one prave / od prislavne sej dubrave, / ka je puna slavnijeh vila.* (str. 380.) Da možda ne misle samo na lov životinja, potvrđuju i sljedeći stihovi: *Morebit se nam prigodi / po našojzi dobroj sreći / da ih ćemo nač gdigodi / tihe tance izvodeći / ter ih ćemo mi zateći, da bi koja naša bila.* (str. 380.)

Pjesma satira upućuje na to da satiri ne love u dubravi samo zvijeri, nego i vile. Odnosno, oni u dubravi traže svoju srodnu dušu i životnu suputnicu kojoj su voljni služiti: *Jedan će tvoj biti, tijem sama rec' koga / srdašce ljubi ti.* (str. 381.)

4. 2. Sadržaj

Vila se žali zbog situacije u kojoj se nalazi. Tužna je njezina mladost, nema mira od satira i mladića. Ne može više od muke stajati te je odlučila prileći u dubravi koja je puna kreposti i ljubavi. Vila govori da je Bog u dubravi stavio slobodu da svatko živi mirno. Dok Vila leži u dubravi, daleko od nje govori Satir I. ostalim satirima da idu loviti po dubravi koju je Bog stvorio za njih te im podario raskoš, mir, pokoj i radost. Satir I. zahvaljuje Bogu na milosti i na tome što ih uvijek brani od zla. Satir II. govori da je grijeh izgubiti dan ležeći u dubravi te se slaže sa Satirom I. da trebaju ići loviti. Satir III. i Satir IV. slažu se s onim što su rekli prva dva satira te se u svojim govorima dive ljepoti dubrave. Satiri se spremaju za lov i *začinju pjesan* u kojoj slave proljeće i ljepotu prirode, košute i mlade vile, izražavajući želju da s njima plešu *tanac*. Nakon što su završili pjesmu, Satir I. im govori da paze ne bi li od nekuda izašla neka zvijer. Međutim, satiri nisu ugledali zvijer nego lijepu Vilu kako spava te dolaze do nje. Vila se probudi i pita tko joj to prekida san, a Satir IV. joj odgovara da se ne boji jer su oni njezini sluge. Ona to ne želi, ali Satir I. joj odgovara da će jedan biti njezin i neka bira koga hoće. Vila odgovara da ne želi nikoga. Dolaze mladići koji su tražili Vilu. Mladac I. govori da će s mačem u ruci oteti Vilu. Međutim, Mladac II. govori da su gore satiri divljaci koji su pravi junaci te da će sramotni otići od njih. Na to mu Mladac III. odgovara da se sakrije onaj koga je strah, a on će ako treba sam poći po Vilu. Mladac IV. smatra da je sramota i grijeh da Vila ostane sa satirima te da ju trebaju oteti. Kada su ih satiri ugledali, započela je borba. U tome trenutku dolazi Starac koji govori da u dubravi ne smije vladati tuga jer joj je Bog dao slavu, veselje, mir, pravdu. Bog ga je stavio da vlada u dubravi i on ne će dopustiti da vlada nemir. U to mu se Satir II. obraća, moleći ga da poslušaj njihove razloge. Mladac I. govori Starcu da ne će *uteć od suda* njegova te da odsudi kome Vila pripada. Vila želi slobodu. Starac govori da najprije satiri i mladići kažu što je bilo, a zatim će na kraju Vila reći. Satir I. govori da je njihov običaj loviti po lugu zvijeri i vile te su danas loveći spazili vilu. Ponudili su joj da budu njezine sluge i u to su ih mladići napali.

Starac ih zatim pita je li pravedno to što su u dubravi činili boj. Mladac I. govori da to nije pravedno i da su oni još jučer bili u lugu te je jedan od njih zapazio vilu, ali ona je brzo pobjegla. Zatim su je odlučili naći. Starac zatim govori Vili da kaže svoje razloge. Vila smatra da ne treba biti ničija robinja i sluga jer joj je višnji Bog dao slobodu. Starac cijeni njezine razloge, ali pita ju nije li grijeh da bude sama tako lijepa. Na to mu Vila odgovara da želi služiti samo Bogu. Starcu je to neshvatljivo te govori mladićima i satirima da izvedu tanac pa neka si Vila nakon toga izabere onoga koji joj je najbolji. Međutim, Vila i dalje ne želi nikoga nego svoju slobodu. Starac, shvativši da Vila uistinu ne želi nikoga, govori satirima i mladićima da pođu u lov te će možda naći neku drugu vilu.

4. 3. Motivi

Za treću pastoralu od iznimne je važnosti uloga Starca uz kojega se nužno veže i motiv slobode. Poznato je da pojava starca uvijek simbolizira mitsko vrijeme i da predstavlja referencu prošlosti. (Đorđević, 2005: 241) U složenom spletu veza između onoga što je *živo* i onoga što je *preživjelo* starac je u farsama i komedijama uvijek simbol preživjelog, istrošenog, i u takvom diskursu on je uvijek izvor komičnog. (Đorđević, 2005: 241) Kod Nalješkovića se Starac pojavljuje ne samo kao živa prošlost, spona s mitskim vremenom, nego i kao alegorijska afirmacija realnog vremena i prostora grada (Dubrovnika). (Đorđević, 2005: 241) U takvom kontekstu on je nositelj reda, oličenje pravde i zakona te se kao takav pojavljuje da dokine nered, da uspostavi poremećenu ravnotežu među dramskim likovima, te da iz mitskog vremena (referenca prošlosti) prevede i aktere dramske igre i gledatelje u realno vrijeme (referenca sadašnjosti). (Đorđević, 2005: 241) Nalješkovićev Starac eksplicitno kazuje da je preduvjet svega sloboda koja je Božji dar njihovoj dubravi mimo svih okolnih porobljenih zemalja: *Za sebe mogu rit, Bog ovu dubravu / na svijetu htje stvorit i dat joj tuj slavu / da izvan ostalih dubrava i luga / velicijeh i malijeh ne pozna vijek tuga (...)* (str. 382.) U prilog slobodi u dubravi govore i sljedeći stihovi: (...) *najliše u ovoj prislavnoj dubravi / zamjerno Bog u koj slobodu postavi.* (str. 385.) Sloboda,

međutim, ne znači anarhiju, već preduvjet života u miru i radosti, ali ta se sloboda neprestano mora čuvati, a njezin najbolji čuvar je pravedna i autoritativna vlast kao nositelj *pravde, suda i razloga*. (Đorđević, 2005: 243) Starčeve riječi o tome svjedoče: (...) *neg nam da u ovoj dubravi slavni Bog / vesel'je, mir, pokoj, pravdu, sud i razlog* (...) (str. 382.)

Sloboda se očituje i u težnji Vile koja ne želi pripadati nikome. Već prvi prvom susretu Vile sa satirima, može se uvidjeti njezina odbojnost prema njima: *SATIR IV.: Ne boj se, gospođe, sluge smo svi tvoji. / VILA I.: Do smrti do moje taj služba bit neće.* (str. 381.) Vila je rođena slobodna te samim time ona želi uživati u svojoj slobodi i ne želi biti ničiji sluga ni rob: *Ako me višnji Bog slobodnu na svit da, / hoće li ki razlog da sam ja njim sada / robinja i sluga?* (str. 384.) Unatoč tome što je Starac pokušao pomoći Vili da si nađe srodnu dušu, ona je i dalje ustrajna u želji za slobodom te ostaje pri svome i ne želi nikoga: *STARAC: Ovdje ćeš ti sjesti uza me jedan čas, / a ti će izvesti svi tanac tuj prid nas. / Ako ti ugodan ki bude od ovijeh, / taj da ti bude dan. Tijem dobro gleda' svijeh! (...) STARAC: Istom rec' sada ti: „Ja hoću onoga.“ VILA: Jesam li rekla ti: na svijetu nikoga.* (385. str.) Onaj kome Vila želi služiti jest njezin stvoritelj, onaj koji joj je dao slobodu, Bog: *Pokli nikoga ne imam što želju, / ne mislim nego Boga služiti, ja t' velju.* (str. 385.) Vila nije samo alegorijska negacija bića koje treba osloboditi iz privremenog stanja neslobode, već je simbol nedirnute nenarušene slobode (Đorđević, 2005: 244): *Pokli ju višnji Bog slobodnu satvori, / nije put ni razlog da ona vama dvori.* (str. 385.) Tematski i dramaturški usmjeravajuća sila – žudnja (čiji su nositelji satiri i pastiri) sudarila se sa predstavnikom vrhovnog dobra (Vilom) kojega brani zaštitnik – arbitar (starac). (Đorđević, 2005: 244)

Nakon analize motiva ukazati je na neke elemente koje ovu pastoralu razlikuju od prve i druge pastore. Prvenstveno je riječ o akterima koji sudjeluju u pastoralima. Naime, u ovoj pastoralima nisu prisutni pastiri, nego satiri i mladići. Ukupno ih je osam (četiri satira i četiri mladića), dok je u prvoj pastoralima bilo četiri pastira, a u drugoj tri. Također, u trećoj pastoralima samo je jedna Vila, dok je u prvoj i drugoj pastoralima prisutno više njih. U prvoj su četiri vile, a u drugoj tri. Glavni pokretač tih vila je ljubav, ljubav prema njihovim pastirima za kojima jako čeznu. Tako i na kraju svake pastore svaka vila dobije svoga pastira. Međutim, Vila u trećoj pastoralima ne želi ljubav ni satira ni mladića. Njezini glavni pokretač je ljubav prema Bogu. Bog joj je dodijelio slobodu u kojoj toliko uživa i koja ju čini sretnom te Vila ne želi biti ni robinja ni sluga satirima i mladićima.

Didaskalije su također jedan od elemenata koji razlikuje treću pastoralu od prve i druge. Dok se didaskalije iznimno često pojavljuju u prve dvije pastore, u trećoj je njihova pojavnost rijetka te samim time nije ni toliko bitna. U trećoj pastoralu, za razliku od prve i druge, dominacija dvanaesterca narušava se samo jedanput: kada se satiri spremaju za lov i pjevaju svoju pjesmu. Naime, u prvoj i drugoj pastoralu dominacija dvanaesterca narušava se dva puta: u prvoj pastoralu riječ je o bajanju starice te umetcima za pjevanje i ples vila i pastira, a u drugoj pastoralu riječ o pjesmama vila koje se pojavljuju dva puta.

5. Komedija IV.

Posljednja pastoral ne sadrži činove ni prizore kao ni ostale tri pastore do sada spomenute. Još jedna sličnost sa spomenutim trima pastoralama jest ta da ni ova pastoral nema popis likova kao ni bilo koje druge informacije svojstvene dramskim tekstovima. Ova pastoral, kao i treća, tematizira mir u dubravi, ima lakunu, a nedostaje dio teksta u kojem se odvija susret naznačen u prologu (Kapetanović, 2005: XXXI): *Družbu će čekati ku budu izgubil', / tu im će kazati sve gdje su jedna vil / i taj će isti dan s družbom se sastati, / vili će rijet pjesan, pak tanac igrati.* (str. 388.) Naime, gusari su napali osmoricu mladića, a samo su se četvorica uspjela spasiti (ne saznajući za sudbinu ostalih). Susret svih mladića, posredovanjem Vile, događa se također u lugu. Spas u dubravi ovom prigodom ne nalazi Vila, kao u trećoj pastoralu, nego mladići. Na koncu sve svršava plesom i pjesmom. (Kapetanović, 2005: XXXI – XXXII)

5. 1. Prolog, didaskalije i stih

Prolog posljednje pastore najkraći je. Sadrži svega 10 stihova. Pjesnički subjekt, koji se ni ovdje ne predstavlja recipientima, moli ih da ga poslušaju jer će im reći ono što će čuti i vidjeti. Doći će četiri mladića iz luga bježeći pred gusarima. Pričekat će družbu koju su izgubili. Jedna vila će im reći gdje je družba i taj će se isti dan s družbom sastati. Mladići će Vili pjevati pjesmu i plesati *tanac*. Nakon što je

pjesnički subjekt ukratko izvijestio recipijente o onome što će se događati u pastorali, ponovno im se obraća, moleći ih da ne razgovaraju te da poslušaju razgovor likova u pastorali.

U ovoj je pastorali prisutno samo pet didaskalija, s tim da su četiri nešto duže, a samo je jedna kratka. Ona se sastoji od dvije riječi: *MLADCI začinju* (str. 391.) Pojavljuje se onda kada je Vila rekla mladićima gdje je ostatak njihove družbe na što oni započinju pjevati. Što se pak tiče dužih didaskalija, jedna dolazi poslije prologa, dvije na samom početku pastore i jedna na kraju. Ova pastorela, kao i ostale tri do sada analizirane, započinje didaskalijom koja se pojavljuje odmah nakon prologa: *Izl'jezu četiri mladića iz luga igrajući na način kako da su satjerani ter da bježe, pak stavši počne govoriti MLADAC I.* (str. 388.) Navedena didaskalija uvodi nas u početak radnje. Naime, mladići izlaze iz luga na način kao da bježe nakon čega govori Mladac I. Ta je didaskalija duža od onih koje se pojavljuju u drugoj i trećoj pastorali nakon prologa (najkraća je ona koja se pojavljuje u trećoj pastorali). S druge strane, puno je kraća od didaskalije koja se pojavljuje nakon prologa prve pastorele, a ona je, što je već i naznačeno, svojevrsni *mini-sadržaj* te pastorele.

Druge dvije didaskalije pojavljuju se u tekstu onda kada se pojavljuje i Vila: *Ugledavši vilu prid lugom, MLADAC II. i Uputi se vila s balom put mladaca i, došad kon njih, počne govoriti VILA* (str. 389.) Mladići su ugledali Vilu i odlučili je pitati zna li možda ona nešto o ostatku njihove družbe. Vila im se pojavila kao *svjetlo na kraju tunela* jer nisu imali koga pitati o ostatku njihove družbe. Ona im je bila posljednja nada da saznaju nešto o mladićima koji su nestali nakon što su ih gusari napali: *Došad mi tuj u lug, skočiše gusari, / od straha svaki drug na stranu udari. / Lipšu nam četiri, ali t' ih izbiše / ali t' ih ke zviri ulugu iziše. / Ako mož' ti znati štogod za je sad, / hotjej nam kazati, molim te Boga rad.* (str. 390 – 391) Posljednja didaskalija ujedno je i završetak pastorele: *Svršivši ovu pjesan, uhite se svi osam mladaca ter igraju u tanac, s kojijem otidu u lug iz koga su izl'jezli, i takoj svrši ovo govoren'je.* (str. 392.) Pastorela, dakle, završava *tancom* kao i prve dvije. Razlika je samo u tome što u prve dvije pastorele *tanac* plešu vile i pastiri, a u posljednoj pastorali samo mladići bez Vile.

Posljednja pastorela ujedno je i najkraća. Sastoji se od samo 150 stihova. Dominira dvanaesterac kao i u prethodne tri pastorele. Dominaciju dvanaesteraca narušavaju osmerci koji se pojavljuju pred kraj pastorele kada mladići *začinju* svoju pjesmu koja se sastoji od pet strofa. Svaku strofu čini devet stihova, s tim da je

posljednji stih isti u svim strofama, ali isto tako pojavljuje se i na početku prve strofe: *O, gospođe izabrane...* (str. 391.) Mladići se u svojoj pjesmi obraćaju vilama i slave njihovu ljepotu: *Začuli smo vaše dike / i vaš ures i ljeposti (...)* (str. 392.) Također, traže i pomoć od vila što je iskazano stihovima: *Iz daleka zašto strane / k vam smo prišli, neka znate, / koju pomoć da nam date, / neka život naš ostane.* (str. 391.) Uz to, mladići u lugu također traže mir i spokoj: *Ne bježimo od ljubavi / jer joj nije moć uteći, / neg ištemo da nas stavi / gdino ćemo pokoj steći.* (str. 391.) Na kraju pjesme mladići mole *gospođe* da pristanu da im oni budu vjerni sluge: *Cić toga vas sada molimo, / nu pozrite naše tuge. / Ino rijet mi ne želimo, / neg da vam smo vjerni sluge.* (str. 392.)

Potrebno je napomenuti da nigdje u pjesmi eksplicitno nije naznačeno da su *gospođe*, koje mladići slave u svojoj pjesmi, vile, ali na to upućuje činjenica da se od ženskih osoba u pastorali kao lik pojavljuje samo Vila. Isto tako, poznato je da u *lugu*, a tu su se sreli mladići i Vila, od ženskih bića uglavnom obitavaju vile. Međutim, u nekoliko redaka prije pjesme koju su mladići počeli pjevati, Mladac I. izgovara sljedeće: *Ištemo zatoj svud gospođe i vile / ke sližbu našu i naš trud rado bi primile.* (str. 390.) Ono što se može zaključiti iz navedenih stihova, kao i iz pjesme koju su mladići pjevali, jest to da mladići slave i vile i *gospođe* te da se sintagma *gospođe izabrane* koja se pojavljuje na kraju svakoga stiha pjesme, kao i na početku prvoga, zapravo odnosi i na vile i na *gospođe*.

5. 2. Sadržaj

Četiri mladića izlaze iz luga na način kao da bježe od nekoga. Mladac I. se pita koja ih je nesreća snašla da su ih gusari potjerali iz gore. Zatim Mladac II. govori da su ih gusari napali kao kada vukovi napadaju stada. Mladac III. se boji da će gusari opet doći te preispituje sebe zbog toga što je ostavio svoj dom. Mladac IV. ih hrabri i govori im da se ne trebaju bojati te da će pričekati ostale mladiće. Na to mu Mladac I. odgovara da trebaju čekati mladiće dok je noć te da dobro gledaju ako netko prođe pa da ga upitaju za nestale mladiće. Zatim je Mladac II. ugledao Vilu i htio je otići pitati ju za nestale mladiće na što mu Mladac III. govori da čekaju Vilu jer će ona svakako sama doći do njih. Mladac IV. govori da se svi trebaju pokloniti Vili te da ona sigurno zna gdje su ostali mladići. Zatim dolazi Vila do mladića i pozdravlja ih te ih upita nisu

li možda vidjeli koju vilu da lovi u lugu. Mladac I. joj odgovara da kroz lug nije prošla ni jedna vila niti je lovila. Zatim se diči vilinoj ljepoti i nada se da će im ona reći gdje se nalaze ostali mladići jer oni ne znaju. Vila ih zatim upita od kuda i zašto su došli u lug te kamo dalje planiraju ići. Mladac I. govori Vili da su došli zbog *prigorke ljubavi* koja ih je rastavila s najdražom slobodom, s *dragom općinom, stanom i blagom*. Dospjeli su u ruke gospođama kojima su bili sluge te su podnosili teške muke i tugu i bili su nespokojni. Nisu više mogli trpjeti način na koji su se gospođe odnosile prema njima te su krenuli u svijet. Oni žele *ljubav služiti*, a ne cviliti dan i noć. Zbog toga svugdje traže gospođe i vile koje bi njihovu službu i trud rado primile. Oni ne traže da im se plati srebrom ili zlatom, nego da svi skupa žive u milosti. Zatim Mladac I. govori da su došli u lug i da su ih tu gusari zaskočili te je svatko bježao na svoju stranu. Ostali su njih četvorica, ali još nedostaje isto toliko mladića te Mladac I. pita Vilu zna li možda gdje su oni. Vila govori da bi bile blažene one vile koje bi se domogle sluga kao što su oni (mladići). Nakon toga im kaže da ostali mladići s vilama u lugu provode mladost i da ih još samo brine to što o njima (mladićima koji su s Vilom) ništa ne znaju. Vila im govori da pođu. Zatim slijedi pjesma mladića nakon koje svih osam mladića zaigraju *tanac* i odlaze u lug iz kojega su izlazili.

5. 3. Motivi

Najdominantniji motiv koji je prisutan u ovoj pastoralu jest motiv bijega mladića ispred gusara te njihov susret i odnos s Vilom. Naime, mladići su pobjegli od gusara i u strahu su da ih oni ne bi ponovno pronašli i napali: *MLADAC II.: Skočiče sad ovi kakono od glada / kad skoče vukovi ter udru na stada. MLADAC III.: Sveđer se mni meni da će doć opeta / ter mi se duša ni vratila iz peta. / Napasti pođi tja, jesam li brav jedan? / Kuda ti pođoh ja ostaviv rod i stan.* (str. 388.) Napad gusara Mladac II. uspoređuje s napadom vukova na stada. Odnosno, za njega su gusari vukovi koji su zapravo opasne i krvoločne životinje, a oni (mladići) su stado koje je preplašeno i bježi od gusara. Samim time, ispostavlja se da su gusari zapravo dominantni na svom teritoriju gdje su i ostali, a mladići se nisu mogli nositi s njihovom dominacijom i moći te su pobjegli. Mladac II. je najuplašeniji i boji se da će gusari ponovno doći. Isto tako, on žali za svojim *rodom* i svojom kućom te se u njegovim riječima može uvidjeti svojevrсна nostalgija za prošlošću, za onim što je

prije imao, a sada je morao ostaviti. Nasuprot strahu koji je vidljiv u riječima Mladca II. i Mladca III., pojavljuju se Mladac IV. i Mladac I.: *MLADAC IV.: Šta ste se pripali? Stanite ovamo! / Kamo nam ostali? Daj da ih čekamo. / MLADAC I.: Ovdi ih čeka'mo dokoli bude noć, / a u toj gleda'mo jeda će gdje tko proć, / ter ćemo svakoga za našijeh praštati, / jeda što za koga budu nam kazati.* (str. 389.) Mladac IV. ohrabruje svoje prijatelje, zove ih k sebi da svi zajedno pričekaju ostale mladiće koji su otišli na neku drugu stranu dok su bježali pred gusarima. S njim se slaže i Mladac I. koji smatra da ih trebaju čekati dok ne padne noć. Isto tako, trebaju biti na oprezu ne bi li ugledali nekoga i upitali ga za njihove prijatelje koji su nestali. Iz riječi ovih dvojice mladića može se uvidjeti da se oni ipak nisu toliko uplašili kao Mladac II. i Mladac III. te su mirniji i staloženiji. Strah kod njih uopće ne dolazi do izražaja. Štoviše, oni se pojavljuju kao svojevrsni glas razuma koji je itekako potreban u takim teškim situacijama. Hrabri su i strpljivi te se više brinu za to kako da pronađu ostale mladiće, nego što ih brine hoće li se gusari ponovno pojaviti.

Međutim, onaj koga su prvoga ugledali pred lugom nisu gusari nego Vila: *Ugledavši vilu prid lugom, MLADAC II.: Mni mi se, viđu ja n'jekoga onamo, / n'jeka je gospoja, daj da ju čekamo. / Jeda ću k njojzi poć za našijeh da pitam?* (str. 389.) Vila je prva, i jedina osoba, u pastorali za koju mladići smatraju da zna nešto o njihovim nestalim prijateljima. Oni nisu odmah pohitali do nje, nego su pričekali da im priđe: *Ona će ovamo, vidim ja kud hodi. / Ovdi ju čeka'mo, znati će štogodi.* (str. 389.) Mladići iznimno cijene i poštuju Vilu što je vidljivo u navedenom stihu jer nisu je odmah čim se je ugledali počeli zapitkivati, nego su pričekali da ona sama dođe do njih kada to bude htjela. U prilog njihovu cijenjenju i poštivanju Vile govore i sljedeće riječi Mladca IV.: *Vila je od gore, gospođa nije toj, svaki se što more pokloniti smirno njoj.* (str. 389.) Isto tako, mladići gaje puno povjerenje prema Vili te samim time i vjeruju da ona zna gdje su njihovi prijatelji: *Ona će sve znati, sad ćete vidjet vi / da nam će kazati sve gdi će bit ovi.* (str. 389.)

Vila ima iznimno prijateljski i velikodušni nastup prema mladićima te čim je došla do njih odmah započinje razgovor. Nije sramežljiva niti odbojna prema njima: *Dobar vam dan budi, mladići gizdavi, / što koji vas žudi, bilo vam s ljubavi! / Rec' te mi, molim vas, jeda ste po sreći / vidjeli u danas od našijeh loveći, (...)* (str. 389.) Vila se može protumačiti kao simbol nade koju mladići gaje: *Mladac I.: Gospođe jedina, kroz slavni lug ovi / nijedna vila ina ni prođe ni lovi. / Reci nam Boga rad, jesi li ti vila / ali si s neba sad na saj svit sletila / da naše nesreće obrneš u rados, / koje nam*

odveće skončaju sad mladost? (str. 389.) Mladići su nesretni zbog situacije koja ih je zadesila. Osim što su bježali pred gusarima, izgubili su i ostatak svoje družine. U Vili vide tračak nade, osobu koja će im pomoći da riješe svoje probleme, odnosno da nađu ostatak družine. Spremni su čak postati Viline sluge: (...) *svi ti se za sluge jednaga davamo*, (...) (str. 389.) Mladac I. joj također govori da su se izgubili te da ne znaju gdje se nalaze: (...) *čuj naš trud i tuge jer gdi smo, ne znamo*. Moli Vilu da ih poslušaju te samim time da im pokuša i pomoći.

Nakon što je Vila pokazala zanimanje za njihov problem (*VILA: Odkud ste prišli vi, koje li stvari rad / dođoste u ovi lug, kud li grete sad?* (str. 390.)), Mladac I. govori joj što ih je sve snašlo. U njegovim riječima može se uvidjeti još jedna nevolja što ih je zadesila osim bijega pred gusarima i gubitka družine. Naime, mladići su dospjeli u ruke gospođama kojima su bili sluge: *Davši nas u ruke gospođama za sluge, / od kojijeh pak muke podnijesmo i tuge, / da mramor i kami i suh suh dub od gore / cvili[l] bi suzami cviliti da more, / videći život naš, gdi one od gospoj / daju nam veće dvaš po svak čas nespokoj. (...) Svaki nas dan cvijele, svaki nas dan more, / koliko da žele da nas prije rastvore.* (str. 390.) Gospođe se prema njima nisu lijepo ponašale. Mladići su podnosili tugu i muku dok su bili kod gospođa te su bili iznimno nesretni. Isto, tako izgubili su svoj mir i spokoj, ali i slobodu, dom, odnosno, gotovo sve: (...) *rastavi s najdražom slobodom i s dragom / općinom, jaoh, našom, i stanom i blagom.* (str. 390.) Ne mogavši više trpjeti taj teror, mladići su odlučili otići: *Ne moguć mi veće taj život trpjeti, / ni taj plač ni smeće, pođosmo po svijeti,* (str. 390.) Međutim, mladići i dalje žele služiti vilama i gospođama, bez obzira na neugodno iskustvo koje su doživjeli, ali nikako ne žele ponovno proživljavati ono što su im gospođe priuštile: (...) *Mi ljubav služiti spravni smo na svu moć, / neg je trud cviliti ovako dan i noć. / Ištemo zatoj svud gospođe i vile / ke službu i naš trud rado bi primile.* (str. 390.) Isto tako, oni ne žele uzimati ništa materijalno za to što će činiti, plemeniti su i velikodušni: *Najliše er platu nijedan ne gleda / u srebru i zlatu da nam se za toj da,* (...) (str. 390.) Vila hvali njihovu dobrotu i poniznost te smatra da su blažene one vile koje njih dobiju za sluge: *VILA: Blažene vrhu svijeh bile bi tej vile / ke bi se tacijezih sluga dobavile.* (str. 391.)

Nakon što je Mladac I. objasnio Vili što im se sve dogodilo, pitao je za ostatak svoje družine. Vila im otkriva gdje su oni: *Nu sada svaki vas odvrzi nemir taj / jer vam ću dobar glas od vašijeh rijeti ja. / S vilami u lug provode mladosti / zabivši svu tugu i svake žalosti, / i veće za inu stvar na svijet ne haju, / neg što se još brinu jer za vas ne*

znaju. Pođite [...] (str. 391.) Ostatak družine provodi svoju mladost u lugu s vilama, ali također brinu za njih četvoricu jer ne znaju jesu li živi ili nisu. Ovaj citat primjer je izreke *nada umire posljednja* jer mladići su otišli kod svojih izgubljenih prijatelja te su pronašli jedni druge i na kraju su svi zaigrali tanac: *Svršivši ovu pjesan, uhite se svi osam mladaca ter igraju u tanac, (...) (str. 391.)*

Na samom kraju analize četvrte pastorale ukazati je na činjenicu da ona ima puno više sličnosti s trećom pastoralom, nego s prvom i drugom. Ovakav zaključak vidljiv je na temelju analiziranih satavnica svih pastoraala i na temelju pojave aktera u pastoralama. Prolog treće i četvrte pastorale iznimno je kratak i čini ga nekoliko stihova, dok su prolozi prve i druge pastorale puno duži. Didaskalije se u posljednjoj pastoralali pojavljuju rijetko što je slučaj i u trećoj pastoralali, dok se u prve dvije pojavljuju puno češće. Dominacija dvanaesteraca narušava se u trećoj i četvrtoj pastoralali samo jedanput, dok je u prvoj i drugoj pastoralali dominacija narušena dva puta. U trećoj i četvrtoj pastoralali dominaciju narušavaju osmerci. U trećoj pastoralali pojavljuju se onda kada se satiri spremaju za lov i pjevaju pjesmu, a u četvrtoj pred kraj pastorale kada mladići *začinju* pjesmu koja se sastoji od pet strofa. U prvoj pastoralali dominaciju dvanaesteraca narušavaju također osmerci i pojavljuju se u bajanjima starice te u umetcima za pjevanje i ples vila i pastira. U drugoj pastoralali dominacija dvanaesteraca narušena je u pjesmama vila. U prvoj pjesmi prisutan je sedmerac kojeg narušava kratka pojava četveraca, a u drugoj samo osmerac.

Što se pak tiče aktera koji sudjeluju u četvrtoj pastoralali, možemo reći i da je po tom elementu slična trećoj pastoralali, iako se u posljednjoj pastoralali pojavljuju samo mladići (njih četvorica), a ne i satiri kao što je to bio slučaj u trećoj pastoralali (ukupno četiri satira i četiri mladića). U prvoj i drugoj pastoralali nisu prisutni ni mladići ni satiri, nego pastiri (četiri u prvoj pastoralali i tri u drugoj). Jedna vila pojavljuje se i u trećoj i u četvrtoj pastoralali, ali razlikuju se njihova razmišljanja i funkcije. Naime, Vila u trećoj pastoralali ne želi ljubav ni satira ni mladića. Njezini glavni pokretač je ljubav prema Bogu. Bog joj je dodijelio slobodu u kojoj uživa i koja je čini sretnom te ne želi biti ni robinja ni sluga satirima i mladićima. Čak je pomalo i nesretna jer joj oni ne daju mira. Vili u četvrtoj pastoralali također nije bitno to što joj mladići žele služiti cijeli život, nego je ovdje više naglašena njezina funkcija pomagačice mladića u njihovoj potrazi za ostatkom družine. Ona prema mladićima ima iznimno prijateljski nastup i želi im pomoći u rješavanju njihova problema, odnosno u pronalasku ostatka družine. Što se

pak tiče ženskih aktera u prvoj i drugoj pastorali, pojavljuje se više vila, a ne samo jedna kao u trećoj i četvrtoj. U prvoj su četiri vile, a u drugoj tri. Glavni pokretač tih vila je ljubav, ljubav prema njihovim pastirima za kojima čeznu te na kraju svaka vila i dobije svoga pastira.

6. Sinteza

Nikola Nalješković autor je brojnih djela koja pripadaju različitim žanrovima. U ovome radu analizirale su se njegove pastorele koje su dio dramskih sastavaka. Upravo dramske sastavke većina autora koja je pisala o Nalješkoviću smatra najvrjednijim dijelom njegova opusa.

Ne zna se točna kronologija nastanka Nalješkovićevih dramskih tekstova (Kapetanović, 2005: XVII). Autori se uglavnom slažu da su nastali u ranijoj dobi Nalješkovićeve života. Tako primjerice Kapetanović, oslanjajući se na Armina Pavića, ističe da su Nalješkovićeve dramski sastavci "plod najranije mladosti pjesnikove (prije 1535.)". (Kapetanović, 2005: XVII) Sličnog mišljenja kao i Kapetanović je i Prosperov-Novak koji smatra da se Nalješkovićeve rad na teatru može smjestiti u četrdesete godine 16. stoljeća, negdje u sredinu piščeva života. (Prosperov Novak, 1997: 361)

Iako u književno-historiografskom studiju nisu ujednačene niti generičke odrednice dramskih sastavaka, većina autora smatra da su prva četiri dramaska sastavka pastirske igre odnosno pastorele. Peti i šesti dramski sastavak određuju kao farse, a jedino sedmi smatraju komedijom.

U književnoj historiografiji, ističe Šimić, uglavnom prevladava mišljenje da korpus hrvatske šesnaestostoljetne pastorele čine sljedeća djela: *Istorija od Dijane*, prve četiri Nalješkovićeve *Komedije*, *Tirena*, *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepog Adona u komediju stavljena* i *Grižula Marina Držića*, *Flora* i *Filide* Antuna Sasina te tri prepjeva: *Ljubmir* Dominika Zlatarića i *Raklica* Saba Gučetića Bendeviševića, prepjevi Tassove *Aminte* – Gučetićeve dosta slobodan – i *Vjerni pastir* Frana Lukarevića Burine, prepjev Guarinijeva *Il pastor fido*. (Šimić, 2013: 42). Termin pastorela, koliko god generički nejasan, prihvatljiv je kao vrstovna odrednica za prve četiri Nalješkovićeve *komedije* jer je općeprihvaćen u književnoj historiografiji.

Ono što je zajedničko svim Nalješkovićevim pastorela jest to da ni jedna od njih nije segmentirana ni na činove ni na prizore. Na početku se ne donosi popis likova kao ni bilo koje druge informacije svojstvene dramskim tekstovima. Svaka pastorela u radu analizirala se na identičan način. Prvo se progovorilo o prologu pastorele, didaskalijama i stihu kojim je pisana. Zatim se ukratko objasnilo o čemu se radi u

pastorali odnosno iznio se njezin sadržaj. Na koncu svake pastore progovorilo se o motivima koji se pojavljuju u njoj.

U prvoj se pastorali, koja je ujedno i najdulja od svih pastore, govori o Radatovoj patnji i čežnji za Vilom te o njegovoj stalnoj borbi za pridobivanjem Viline ljubavi koja na kraju ipak rezultira njezinim zaljublivanjem u Radata.

Prolog ove pastore najdulji je i čine ga 28 stihova. Izgovara ga pjesnički subjekt koji se ne predstavlja recipijentu kao što je to slučaj i u ostale tri pastore. Didaskalije u prvoj pastorali vrlo su kratke, iako se može zamijetiti njihova pojavnost i u dužem obliku. Međutim, kada se iščita pastore, vidljiva je dominacija kraćih didaskalija. Broj stihova koji čine prvu pastore je 735. Što se tiče vrste stiha koji prevladava u pastorali, istaknuti je da je evidentna dominacija dvanaesterca. Međutim, spomenuti je i one dijelove koji su izuzeci, odnosno one u kojima ne dominira dvanaesterac, a to su umetci za pjevanje i ples vila i pastira te bajaranja starice. U tim stihovima dominira osmerac. Umetci za pjevanje i ples vila i pastira nalaze se na kraju pastore te ih naizmjenično govore vile i pastiri. Bajaranja starice pojavljuju se dva puta pred kraj njezina i Radatova razgovora, kada ga ona savjetuje kako zadobiti vilinu ljubav. Starica najprije objašnjava Radatu kako činiti određenu radnju nakon čega izgovara stihove u osmercu, odnosno bajaranja, koja on mora govoriti dok čini određenu radnju. Nakon svakog bajaranja daje mu završne upute kako zgotoviti cijeli taj čin kojim će pridobiti Vilinu ljubav.

Motivi obrađeni u ovoj pastorali su Radatova smrt, bajaranje starice i motiv špilje. Radatova smrt, odnosno njegovo samoubojstvo, opširniji je motiv te se uz njega tumačio i motiv ljubavi koja se na početku pastore prikazuje kao nesretna i neuzvrćena, ljubav koja je patnja, koja boli i koja glavnog aktera dovodi do samoubojstva. Isto tako, uz motiv Radatove smrti tumačio se i motiv oživljavanja. Radat se zaljubio u Vilu čim ju je ugledao. Njegova ljubav prema njoj bila je iskrena i čista, ali Vila mu u početku nije uzvraćala ljubav. Nesretna ljubav dovodi Radata do čina samoubojstva. Prvi put ga je spasio prijatelj Ljubmir, ali drugi put se uistinu ubo nožem. Međutim, ubrzo je Radat oživio i to uz pomoć trave koju mu je dala njegova Vila. Istaknuti je činjenicu da od te trave oživljaju samo oni koji iskreno vole stoga zaključujemo da Radata u život vraća njegova ljubav.

Starica, koja svojim lakrdijskim odnosom i opscenim aluzijama uvelike ruši idealni ugođaj „Arkadije,“ i već spomenuti Radatov prijatelj Ljubmir predstavljaju elemente „običnog“, stvarnog i šaljivog koje Nalješković unosi u raspjevanu,

ljubavnim bolom zasićenu i „tragičnu“ atmosferu. (Bogišić, 1971: 87) Uz motiv staričinog bjanja, nužno se veže motiv špilje koji sadrži platoničke konotacije. Ljudi u špilji ne čeznu za višim vrednotama i za njih potpunu istinu o stvarima predstavljaju titrajuće sjene na zidu. Radat čezne za višim vrednotama. On čezne za iskrenom, čistom duševnom ljubavi, a ne za tjelesnom ljubavi koja mu se nudi u špilji kao rješenje njegovih ljubavnih problema.

U drugoj se pastorali oko zlatne jabuke i Sudčeve naklonosti natječu tri vile, nudeći na ogled svoju ljepotu, mudrost i moć, ali najviše ipak retoričko umijeće. To njihovo retoričko natjecanje samo je dio drame, dok se njezin drugi, politički sloj, odnosi isključivo na lik Sudca i njegovu pravednost. (Prosperov-Novak, 1997: 362)

Prolog ove pastorale nešto je manji od prologa prve i čine ga 22 stiha. I u ovoj pastorali dolazi do izmjene kratkih i dugih didaskalija, ali je također neupitna dominacija onih kraćih didaskalija kao i u prvoj pastorali. Druga pastorala sastoji se od 505 stihova. Dominira dvanaesterac, iako postoje i oni dijelovi u kojima se pojavljuju druge vrste stihova. Prvenstveno su to sedmerac i osmerac. Oni se pojavljuju na dva mjesta u pastorali. Sedmerac se pojavljuje gotovo na samom početku kada Vila Druga dolazi iz luga na livadu te počne sama pjevati, ali slijed sedmeraca narušava kratka pojava četveraca koji su prisutni svaki put na kraju strofe. Osmerac se pojavljuje kada Vila Tretja progovara o svojoj ljepoti

U drugoj pastorali obrađen je poznati motiv iz klasične mitologije: svađa između tri boginje kojoj će od njih kao najljepšoj pripasti jabuka, odnosno Nalješković je u ovoj pastorali obradio poznatu priču iz Trojanskoga ciklusa. (Bogišić, 1971: 89) Vrlo važnu ulogu u ovoj pastorali ima lik sudca. Nalješković ne stavlja u središte pažnje lijepog i iskusnog, ali neodgovornog zavodnika, nego mudrog poglavara koji treba poslužiti samo smirenju i pravdi. (Bogišić, 1971: 92)

U trećoj pastorali riječ je o sukobu satira i mladića oko Vile koji se završava pojavom mudrog Starca i odlukom da Vila ostane slobodna kada je to već njezina želja. Dok je u drugoj pastorali iskusni Sudac bio osoba s pravdom u rukama, ovdje je to mudri Starac, a obojica su zapravo autoriteti u dubravi.

Prolog treće pastorale sadržajno je manji od prologa prve i druge pastorale. Čine ga svega 16 stihova. Što se tiče didaskalija, iznimno ih je malo u ovoj pastorali i uglavnom prevladavaju kratke. Treću pastoralu čini 288 stihova. Dominira dvanaesterac, kao i u prvoj i drugoj pastorali. Međutim, pojavu dvanaesterca

„narušava“ pojava osmerca koja je vidljiva onda kada se satiri spremaju u lov i započinju svoju pjesmu.

Za treću pastoralu od iznimne je važnosti uloga Starca uz kojega se nužno veže i motiv slobode. Kod Nalješkovića se Starac pojavljuje ne samo kao živa prošlost, spona s mitskim vremenom, nego i kao alegorijska afirmacija realnog vremena i prostora grada (Dubrovnika). Nalješkovićev Starac eksplicitno kazuje da je preduvjet svega sloboda koja je Božji dar njihovoj dubravi mimo svih okolnih porobljenih zemalja. Sloboda, međutim, ne znači anarhiju, već preduvjet života u miru i radosti, ali ta se sloboda stalno mora čuvati, a njezin najbolji čuvar je pravedna i autoritativna vlast kao nositelj *pravde, suda i razloga*. (Đorđević, 2005: 243) Sloboda se očituje i u težnji Vile koja ne želi pripadati nikome. Vila je rođena slobodna te samim time ona želi uživati u svojoj slobodi i ne želi biti ničiji sluga ni rob.

Posljednja pastorala, kao i treća, tematizira mir u dubravi, ima lakunu, a nedostaje dio teksta u kojem se odvija susret naznačen u prologu (Kapetanović, 2005: XXXI): *Družbu će čekati ku budu izgubil', / tu im će kazati sve gdje su jedna vil / i taj će isti dan s družbom se sastati, / vili će rijet pjesan, pak tanac igrati.* (str. 388.)

Prolog posljednje pastore najkraći je. Sadrži svega 10 stihova. Što se tiče didaskalija, prisutno ih je samo pet, s tim da su četiri nešto duže i samo jedna je kratka. Posljednja pastorala ujedno je i najkraća. Sastoji se od samo 150 stihova. Dominira dvanaesterac kao i u prethodne tri pastore. Dominaciju dvanaesteraca narušavaju osmerci koji se pojavljuju pred kraj pastore kada mladići *začinju* svoju pjesmu koja se sastoji od pet strofa.

Najdominantniji motiv koji je prisutan u ovoj pastorelji jest motiv bijega mladića ispred gusara te njihov susret i odnos s Vilom. Naime, mladići su pobjegli od gusara i u strahu su da ih oni ne bi ponovno pronašli i napali. Vila ima prijateljski nastup prema mladićima koji vjeruju da ona jedina zna gdje su njihovi prijatelji. Ona je zapravo njihov simbol nade koji ih uistinu i dovodi do ostatka družine.

Na samom kraju zaključka sintetizirat će se ukratko sličnosti i razlike analiziranih pastorelji. Što se tiče prologa, on je u prve dvije pastorelji puno duži, nego u trećoj i četvrtjoj gdje se sastoji od samo nekoliko stihova. Didaskalije se u prvoj i drugoj pastorelji pojavljuju u svom dužem i kraćem obliku, iako je vidljiva dominacija onih kraćih. Duže didaskalije donose nešto opširnija i detaljnija objašnjenja te pomažu da se bolje shvati radnja, a kraće didaskalije bez dugih i kompliciranih objašnjenja govore što akteri čine ili će činiti. U trećoj i četvrtjoj pastorelji iznimno je malo

didaskalija, s tim da u trećoj prevladavaju kraće didaskalije, a u četvrtoj nešto duže. Dominacija dvanaesteraca u prvoj i drugoj pastorali narušena je dva puta, a u trećoj i četvrtoj pastorali samo jedanput. U prvoj pastorali riječ o bajanju starice te o umetcima za pjevanje i ples vila i pastira, a u drugoj pastorali o pjesmama vila koje se pojavljuju dva puta s tim da je dominacija dvanesteraca u prvoj pjesmi narušena sedmercima i četvercima, a u drugoj samo osmercima. Osmerci se u trećoj pastorali pojavljuju kada se satiri spremaju za lov i pjevaju pjesmu, a u četvrtoj pred kraj pastorele kada mladići *začinju* pjesmu koja se sastoji od pet strofa.

Što se pak tiče aktera koji sudjeluju u pastoralama istaknuti je da su u prve dvije pastorele prisutne vile i pastiri, u trećoj Vila te satiri i mladići, a u četvrtoj samo Vila i mladići. U prvoj pastorali nalazi se četiri pastira, a u drugoj tri. U trećoj je prisutno četiri mladića i četiri satira, a u četvrtoj isto tako četiri mladića. Što se tiče pristunosti vila, u prvoj pastorali su četiri, u drugoj tri, a u trećoj i četvrtoj nalazi se samo jedna vila. Glavni pokretač vila u prvoj i drugoj pastorali je ljubav, ljubav prema njihovim pastirima za kojima jako čeznu. Tako i na kraju svake pastorele svaka vila dobije svoga pastira. Vile u trećoj i četvrtoj pastorali razlikuju se po svojim razmišljanjima i funkcijama. Vila u trećoj pastorali ne želi ljubav ni satira ni mladića. Njezini glavni pokretač je ljubav prema Bogu. Bog joj je dodijelio slobodu u kojoj uživa i koja je čini sretnom te ne želi biti ni robinja ni sluga satirima i mladićima. Čak je pomalo i nesretna jer joj oni ne daju mira. Vili u četvrtoj pastorali također nije bitno to što joj mladići žele služiti cijeli život, nego je ovdje više naglašena njezina funkcija pomagačice mladića u njihovoj potrazi za ostatkom družine. Ona prema mladićima ima iznimno prijateljski nastup i želi im pomoći u rješavanju njihova problema, odnosno u pronalasku ostatka družine.

Spomenuti je i završetak pastorela koji je gotovo identičan u prvoj, drugoj i četvrtoj pastorali jer završava *tancom*. Međutim, razlika je u tome što u prve dvije pastorele vile i pastiri plešu svoj *tanac* i odlaze u lug, a u četvrtoj pastorali samo mladići plešu tanac bez Vile. Treća pastorela jedino ne završava *tancom*, nego govorom Starca.

7. Izvor i literatura

Izvor:

1. Kapetanović, Amir, *Nikola Nalješković, Književna djela*, Matica hrvatska, Zagreb, 2005.

Literatura:

1. Antonina, Mrdeža, Dvina, *Scenski kontekst komedija Nikole Nalješkovića*, u: *Pučka krv, plemstvo duha*, ur. Davor Dukić, Disput, Zagreb, 2005., (str. 229 – 241.)

2. Bogišić, Rafo, *N. Nalješković, M. Benetović, J. Palmotić*, u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 9., Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1965. (str. 7 – 16)

3. Bogišić, Rafo, *Nikola Nalješković*, Rad JAZU, br. 357., Zagreb 1971.

4. Bogišić, Rafo, *Hrvatska pastorala*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1989.

<http://dizbi.hazu.hr/?sitetext=107> (stranica posljednji put posjećena 08. 09. 2014. u 16:46)

5. Bogišić, Rafo, *Nikola Nalješković u hrvatskoj renesansnoj književnosti*, u: *Forum*, XXXXIII. godište, LXXV knjiga, gl. ur. Slavko Mihalić, Razred za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, siječanj – ožujak, 2004. (str. 574 – 594)

6. Culianu, Joan. P., *Eros i magija u renesansi*, Fabula Nova, Zagreb, 2007. (str. 116.)

7. Đorđević, Bojan, *Nikola Nalješković, dubrovački pisac XVI. veka*, Institut za književnost i znanost, Filozofski fakultet u Nišu, Beograd, 2005.

8. Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva izložba, Zagreb – Ljubljana, 1987. (str. 73.)

9. Franičević, Marin, *Pjesnik i komediograf u sjeni Nikola Nalješković Živon zvan Nale*, u: *Pjesnici i stoljeća*, Mladost, Zagreb, 1974. (str. 63 – 81)

10. Franičević, Marin, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga. Zagreb, 1983. (str. 424 – 438)

11. Harris, Robin, *Povijest Dubrovnika*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006. (str. 221 – 247)

12. Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti, Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004. (str. 64.)

13. Katunarić, Dražen, *Priča o špilji*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1998.
14. Kombol, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb, Matica hrvatska, 1945. (str. 135 – 140)
15. Muhoberac, Mira, *Nalješkovićeve pastorale danas*, u: *Pučka krv, plemstvo duha*, ur. Davor Dukić, Disput, Zagreb, 2005., (str. 241 – 277)
16. Novak, Maja, *Organizacija vlasti i odnosa crkve i države u Dubrovniku u XVIII. stoljeću*, u: *Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, gl. ur. Cvitko Fisković, sv. VIII – IX, Dubrovnik, 1962. (str. 413 – 438)
17. Novak, Prosperov, Slobodan, *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*, Čakavski sabor, Split, 1977.
18. Novak, Prosperov, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti, Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604.*, Antibarbarus, Zagreb, 1997. (str. 351 – 366)
19. Pantić, Miroslav, *Nalješkovićeve komedija arecitirana u Mara Klaričića na piru*, Zbornik Matice srpske za književnost i jezik III, Beograd, 1955. (str. 66–71)
20. Rafolt, Leo, *Ludičko i političko u „komedijama“ Nikole Nalješkovića*, u: *Pučka krv, plemstvo duha*, ur. Davor Dukić, Disput, Zagreb, 2005. (str. 205 – 229)
21. Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
22. Šimić, Krešimir, *Eros u Vetranovićevoj Istoriji od Dijane*, u: *Anafora*, gl. ur. Ružica Pšihistal, Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek, 2013. (str. 37 – 57)